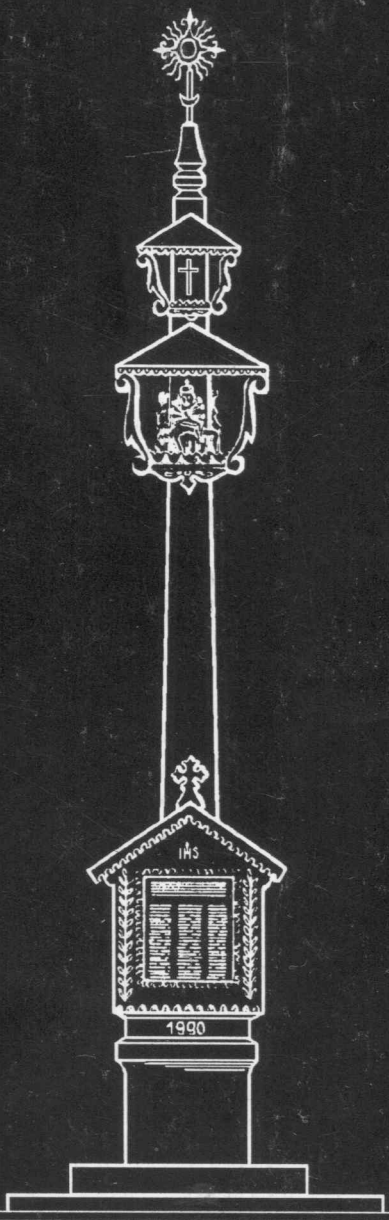

KARININKŲ MEMORIALAS NORILSKE

F

LIETUVOS POLITINIŲ KALINIŲ IR TREMTINIŲ SĄJUNGA

KARININKŲ MEMORIALAS NORILSKE

Kaunas, 1996

UDK 725 : 355 [474.5] [091]
Ka 425

Sudarė *R.Svidinskas*

Redaktorė *D.Kuodytė*

Rinko *V.Jakučiūnaitė*

Maketavo *V.Vitkutė*

Nuotraukos iš *R.Svidinsko* archyvo
Archyvines nuotraukas retušavo *J.Slapšys*

2-96-14571
Lietuvos
Nacionalinė
M.Mažvydo
Biblioteka
F 96/14571

ISBN 9986-577-16-0

© Lietuvos politinių kalinių ir tremtinių sąjunga, 1996

Turinys

Pratarmė *(V.Literskytė-Zabielskienė)* 5

Pirmoji ekspedicija 1989m. *(R.Svidinskas)* 8

Antroji ekspedicija 1990m. 15

Trečioji ekspedicija 1991m. *(R.Svidinskas)* 23

Atsiminimai

Lamos lageryje *(A.Malijonis)* 32

Amžinojo įšalo slėnyje *(St.Buzas)* 38

Sąrašai

1941-1951m. Norilsko lageriuose kalėję ir grįžę į Lietuvą kariškiai *(Sudarė St.Buzas)* 60

1941-1951m. Norilsko lageriuose mirę Lietuvos kariuomenės kariškiai *(Sudarė St.Buzas)* 81

PRATARMĖ

Tu išėjai į tą baisųjį, lemtingąjį 1941-ųjų birželį. Pakėlei iš lovytės ant rankų mažą dukrą, pabučiavai ir išėjai. Staiga grįžai (pikti lemties ženklai!), dar kartą pabučiavai mane ir mamą ir išėjai, kad niekada negrįžtum. Paženklinai mus bučiniu ir meile. Išėjai. Kaip karštą, skaudžią žvaigždę tą bučinį nešuosi per pasaulį. Ir tik po 50 metų jį grąžinau Tau. Širdimi – Tau, lūpomis – Norilsko akmeniui. Kietam, šaltam, kurčiam. Dabar jis mano širdies dalis, mano vaikystė, jaunystė ir branda. Viltis, tikėjimas ir meilė. Ir pasiliko su Tavim.

Mes atvažiavom. Jūsų vaikai. Širdis ir nervai ramūs, jausmai gryni ir aštrūs, žodžiai tikri tikri, arba visai jų nėra. Laikas spengia, sustoja ir grįžta prieš 50 metų... Mes einam ne tėvų keliais, o einame jų kelią. Man atrodo, jaučiu aulinių batų svorį, alkstu, trokštu. Atrodo, kad aš – tai Jis, ir jaučiuosi lyg ant prarajos krašto. Begalinė neapykanta ir siaubas, meilė, ilgesys ir neviltis.

Lietuva! Dabar tai ne tik gražiai ir mielai skambantis žodis. Tai realus, apčiuopiamas, tiesiog materialus dalykas, kurį praradus, dūžta gyvenimas. Tavo, mano, mūsų.

Beprotiškas jausmas – saulė nenusileidžia. Iš pradžių keista, vargina, po to slogu, baisu, negera. Tai jų vasara, o ką jau besakyti apie žiemą, šiaurės naktį, kai saulė nesirodo, kai baisus šaltis, pūgos, kai esi be maisto, šilumos...

Norilskas. Čia žemė visai ne tokia, kaip mes žinome: molis, durpės, smėlis, Suvalkijos šlynas. Ne, tai fantastiškas kratinys iš akmenų, metalo, kažkokios akytos medžiagos draiskalų, mineralų, dar iš sniego lopų, ledo gabalų ar mažų balučių, kurių pakraščiais žydi švyliai. Argi tai žemė? Ir ji nepriglaudė Jūsų, neapglobė minkšta banga, neišaugino iš Jūsų kūnų nei

gėlės, nei medžio. Čia neatskrenda paukščiai. Ši žemė sunaikino Jus nesugrąžinamai. Aplink niūrūs neaukšti, juodi kalnai: jautiesi lyg uždarytas aklinoj duobėj. Kalnai – tarsi mirtis: be medžio, be žolės, tik ledo ar sniego lopai. Ir Šmidtas – toks niūrus, toks piktas kalnas. Jo papėdė – amžino poilsio vieta Jiems, neapraudotiems, nenumazgotiems mūsų Tėvams, mūsų mylimiems Tėvams, daug jaunesniems už mus, savo vaikus, pagaliau atvažiavusius pas Juos.

Ar jaučiat, ar žinot, ar matot iš savo aukštybių, kad mes čia? Ar matot mūsų mylinčias, kenčiančias širdis? Rūsčioje žemėje, pilkame akmeny mes ieškome švelnių Jūsų veidų bruožų. Ar nuprausė Jus Jūsų motinų ir mūsų ašaros? Ar skaisčiai dega Jūsų rankose mūsų širdžių žvakės? Užklojame Jus lietuviškų miškų ošimu, baltų gėlių švelniu šilku, šventa Nepriklausomos Lietuvos trispalve. Ar girdite mūsų širdžių plakime Baltijos gaudesį? Mūsų akyse – Tėvynės dangaus žydruma.

Įsivaizduojam, kokią taurę teko Jums išgerti. Didžiuojamės Jumis, nes žinom: nors permalti per baisią pažeminimo, pasityčiojimo ir nužmoginimo mašiną (o šitą darbą jie mokėjo tobulai), išlikote žmonėmis. Tarp Jūsų nebuvo niekšų, išdavikų. Jus nužudė, bet Jūsų nenugalėjo. Tikiu, kad Jūs, kaip kankiniai, esate Aukščiausiojo globoj. O žemėj būsit tol gyvi, kol gyvens bent vienas Jūsų kraujo lašelis. Mes visi jaučiame savo Tėvų kraują tekant mūsų gyslomis ir kaip švenčiausią estafetę iš savo širdžių ir kūnų perduodame savo vaikams ir būsimiems jų vaikams. Meilės, ištikimybės ir vilties estafetę kartoms.

Mes, paženklinti "banditų" vaikų vardu, niekada nė vieną sekundę nesuabejojome Jūsų dora, tiesa, garbe, neišsižadėjome ir neišdavėme Jūsų. Mes didžiavomės Jumis ir stengėmės gyventi taip, kad būtų nesutepta nei Jūsų, nei mūsų garbė. Esam didžiai dėkingi savo motinoms, be laiko pražilusioms, be laiko išėjusioms iš gyvenimo, kad sugebėjo išauklėti mus taip, lyg Jūs, mūsų mylimieji, gerieji, gražieji, dėl labai rimtos priežasties kurį laiką turite gyventi toli nuo mūsų. Bet Jūs tuoj pat grįšite. Todėl mes mylėjome gyvus savo tėvus, nors dauguma mūsų Jus pažino tik iš nuotraukų.

Dabar mes – suaugę žmonės, o nemažai mūsų jau seneliai. Bet čia, Norilske, vis tiek esame tik vaikai, savo jaunų tėvų sūnūs ir dukros. Vaikštom po 7-ąjį lagerį. Tylim. Kažką renkam: gėlės žiedą, smilgą, rąsto lūženą,

akmenuką; glaudžiam delne, glamonėjam ir šildom, ieškom Jūsų pirštų šilumos. Įmerkiame rankas į Medvežij Ručej upelį. Vanduo nuteka ir neįbrisi į tą patį vandenį antrąkart. Bet kai laikas sugrįžta, kai įvyksta pirmoji vaikų ir tėvų pažintis, kas žino... Tas skaidrus vanduo – pro ašaras, rausvas nuo kančių ir skausmo. Ar buvo kam paduoti vandens lašelį Jums išeinant? O gal niekas net nepastebėjo Jūsų išėjimo, tiek daug beprasmiškų mirčių tada tykojo. Gal Angelas Sargas apverkė Jūsų išėjimą, kai palydėjo Jūsų sielas.

Atleiski, Tėve, atleiskite, Tėvo broliai, bet mano širdis pilna neapykantos, o aš sunkiai valdaus, kad nesišaukčiau keršto... Aš – tik žmogus, tik žemės moteris, aš sužeista iki širdies gelmių ir neturėjau teisės nei skundui, nei užuojautai. Sukaupusi jėgas, galiu atleisti už suluošintą savo ir savo motinos gyvenimą, nepriteklius, skriaudas, patyčias, bet negaliu, nemoku, nenoriu atleisti už Tavo išniekintą jaunystę ir atimtą gyvybę. Suprask tai, o Viešpatie, nepasmerk.

Vis dėlto turiu pasakyti, kad mus, Jūsų vaikus, subūrė į šitą glaudų, gražų būrį ne pyktis, kerštas ar neapykanta, o meilė. Jūs – mūsų paukščiai pakirptais sparnais, politikų ir vadų išduoti ir parduoti, suraizgyti priesaikų tinklais, įpratę klausyti protingo, tvirto žodžio (kur jis tada įstrigo?) ir... kryžkelėje pamesti likimo valiai. Kalti dėl savo nekaltumo. Kalti jau vien todėl, kad reikėjo kažką pasmerkti, apkaltinti ar nuteisti. Lengviausia apkaltinti tuos, kurie negali nė vieno žodžio pasakyti savo pateisinimui. O Dievas gailestingas. Jis leido grįžti Jūsų broliams, tą patį pragarą patyrusiems. Dabar tiesa jų lūpomis lyg gyvas žalias daigas kalasi po trupantį 50 metų melo asfaltą. Jūsų mirtis nėra beprasmė. Jūsų nežmoniška kančia, paaukota jaunystė skaisčia spalva trispalvėje sužydo. Nepriklausomos Lietuvos vėliavoje matau virpančias Lietuvos karių širdis.

Violeta Literskytė-Zabielskienė

PIRMOJI EKSPEDICIJA
1989m.

Romualdas Svidinskas

Devynis mėnesius per metus ten siautėja stiprūs vėjai, neretai termometras rodo 50 laipsnių šalčio; 67 paras trunka poliarinė naktis. Tokia šių vietų vizitinė kortelė.

Apie šimtą kilometrų į rytus nuo Norilsko, prie didžiulio Lamos ežero yra keliolika apleistų kapų. Tai vieni iš daugelio kauburėlių Jenisejaus pakrantėse. Iš kur jie atsirado negyvenamose platybėse? Buvo išlikęs kirviu nutašytas stulpelis su lietuviškomis, latviškomis ir estiškomis pavardėmis. 1974 metais visa tai atsitiktinai surado ir nufotografavo Kauno turistų grupė, vadovaujama V.Levandausko. Praėjo keturiolika metų, ir nežinia, ar dar liko kokie ženklai toje vietoje. Ta mintis ir kėlė nerimą, kai praėjusį rudenį buvome susirinkę pas 86-erių metų pulkininką A.Malijonį. Jis gerai prisimena ten praleistus metus. Likimas tada suvedė 42 aukštesnio rango Baltijos respublikų karininkus, be kaltės ir be teismo ištremtus į Šiaurę 1941-aisiais. Jausdami pareigą, mes, Kauno slidininkai, nutariame aplankyti ir pagerbti žuvusiuosius. Vežamės atminimo lentą žuvusiems lietuvių karininkams. Mūsų laukia sunkus daugiadienis slidžių žygis. Tikimės, kad po tamsios žiemos bundanti balandžio saulė retkarčiais nušvis mums sniego platybėse, o ši kelionė bent maža kibirkštėle sušildys tautiečių širdis.

Šios mintys buvo išspausdintos "Komjaunimo tiesoje" 1989 04 05, rengiantis pirmajai ekspedicijai Lamos tragedijos pėdsakais.

Antroji ekspedicija, įvykusi 1990-ųjų vasarą, įamžino Lamos tragediją. Per trečiąją, 1991-ųjų rugpjūčio mėn., Norilske buvo pastatytas didelis memorialinis kompleksas žuvusiems Baltijos valstybių politiniams kaliniams,

1989m. žiemos ekspedicijos metu

minint 50 metų sukaktį nuo kalėjimo pradžios. Kasmet didėjo parama ir susidomėjimas ne tik Lietuvoje, bet ir Latvijoje bei Estijoje.

Šiandien daug kas klausia, kaip buvo organizuojamos ekspedicijos?

Kraupios istorijos, Sibiro tremtinių prisiminimai pradėti spausdinti 1988-aisiais. Vienas tokių buvo D.Grinkevičiūtės straipsnis "Lietuviai prie Laptevų jūros", išspausdintas aštuntame 1988-ųjų "Pergalės" numeryje. Publikacija anuo metu, manau, sukrėtė daugelį žmonių Lietuvoje. Man tai buvo asmeninio sąjūdžio pradžia. Nors apie daugelį skriaudų, padarytų mūsų tautai, teko girdėti iš tėvų, pačiam matyti pasvirusius kryžius taigoje, bet tokio masto genocido mes, jaunoji karta, neįsivaizdavome. Dirbant miškotvarkos darbus Sverdlovsko, Irkutsko srityse, daug kur matydavau apleistas kapines, rūdijančias spygliuotas tvoras, barakų likučius. Atostogaujant tekdavo lankytis viename ar kitame Sovietų Sąjungos krašte. Žygiavome per kalnus, dykumas, mynėme gilų sniegą žiemos metu. 1989-ųjų pavasarį išvykome į įprastą žygį, tik šį kartą turėdami aiškų tikslą – aplankyti ir pagerbti kapus Lietuvos aukštesniojo laipsnio karių, žuvusių rūsčiais 1941-

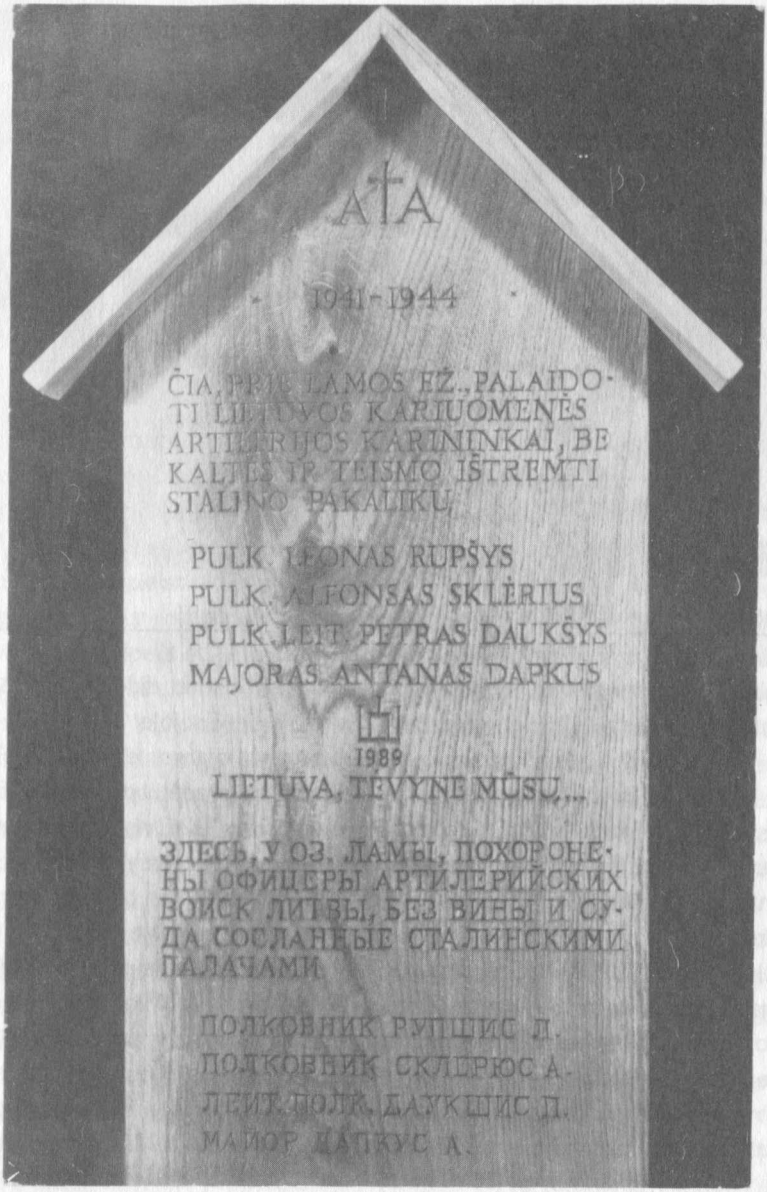

Paminklinė lenta, kuri nugabenta prie Lamos 1989m. pavasarį

1944-aisiais. Norinčių atsirado daug. Bet po kruopštaus trijų mėnesių pasirengimo kanidatų sumažėjo, ir į kelionę išvyko tik aštuonių slidininkų grupė.

Kas gi tas aštuonetas, nepabūgęs sibirietiško šalčio, sniego ir aršių pūgų? Dalia Janušauskaitė – LŽŪA agronomijos fakulteto penktakursė, Lina Straigytė – Miškų ūkio fakulteto studentė, Audrius Peseckas – KTU diplomantas, Gintaras Zavadskis – KKI diplomantas, Arūnas Bartusevičius – VVU diplomantas, Zigmas Kukučionis – LŽŪA absolventas, Antanas Visockas – Kardiologinio instituto darbuotojas ir šių eilučių autorius.

Išvažiuojant iš Kauno geležinkelio stoties, atsisveikinti susirinko būrys draugų, artimųjų. Visus labai sujaudino, kad išlydėti atvyko ir vienintelis Lamos tragedijos liudytojas 86-erių metų plk. Antanas Malijonis, tremtyje iškentėjęs ketverias poliarines žiemas. Jo nuoširdūs pasakojimai ir vertingi patarimai buvo mums tarsi tėviška globa ekspedicijai.

Nuskridę į Norilską, susitikome su kraštotyros muziejaus darbuotojais, svečiavomės ten gyvenančių tautiečių namuose, kalbėjomės su žurnalistais. Štai ką papasakojo norilskietis I.T.Sidorovas, 1941-aisiais, po Suomių karo, likimo nublokštas į Lamą.

Buvo rugpjūčio mėnuo. Keli staliai ir jiems talkinantys pagalbiniai darbininkai darbavosi prie baigiamų statyti poilsio namų. Jie buvo gavę įsakymą paruošti aikštelę palapinėms gal šimtas metrų nuo Lamos ežero kranto ir įrengti stebėjimo bokštelį. Netrukus atplukdė ir tuos žmones, kuriems visa tai buvo ruošiama. Būdamas netoliese, Sidorovas gerai matė, kaip pakrantėje, apsirengę tvarkingomis kariškomis uniformomis, į vieną eilę išsirikiavo 41 suimtasis. Čia juos dar kartą kruopščiai patikrino, atėmė vertingesnius daiktus. Visa tai atliko stovyklos viršininkas Jerimejevas. Palyda su šunimis išplaukė atgal. Su tremtiniais liko tik sargybiniai šauliai.

Atvykusieji pirmąją savaitę nedirbo, nes buvo išsekę. Po to ėmė ruoštis artėjančiai žiemai. Buvo numatyta atvežtuosius įdarbinti vitamino C fabriko statyboje. Norilske kaliniai, tremtiniai pradėjo masiškai mirti nuo skorbuto. Iki pavasario jie pastatė fabrikėlį ir baraką, kuriame vėliau apsigyveno. Vitaminą C gaudavo perdirbę maumedžių spyglius. Fabrikėlis iki šių dienų neišliko. Apie tuos žiaurius praėjusius metus šiandien byloja nuo laiko pajuodusi garo mašina, likusi fabrikėlio vietoje, ir puošni dviejų aukštų medinė turistinė bazė, į kurią vyksta poilsiauti norilskiečiai trumpą poliarinę vasarą. I.T.Sidorovas pasakojo, kad po karo ilgą laiką gyvenęs Lamoje, dirbęs tu-

1990m. vasarą nešami kryžiai į kapines

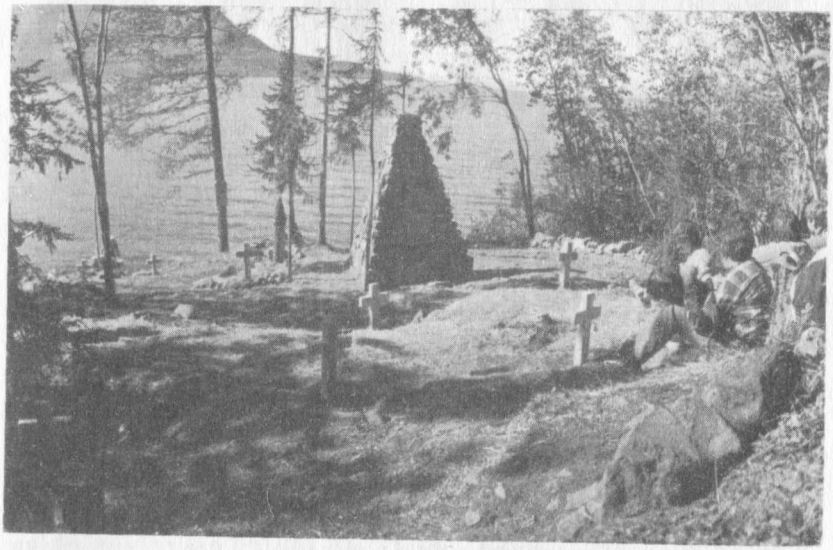

Baltijos valstybių 15 aukštųjų karininkų amžino poilsio vieta

ristinės bazės sargu. Savo iniciatyva prižiūrėjęs netoliese esančias kapinaites, buvo sutikęs atvykusius estus, kalėjusiųjų gimines. Jis pasakojo ir geru žodžiu minėjo karininkus, sakė, kad visus juos neblogai prisimenąs. Kalbėjo, kokių puikių stalių, sumanių inžinierių tarp jų atsirado. Gaila, kad 1944-ųjų nesulaukė net 14 politinių kalinių.

1965m. kapinaitės baigė išnykti, apaugti krūmais. Kad būtų galima jas rasti, Sidorovas sumanė toje vietoje įkasti nedidelį kirviu nutašytą stulpą, o ant jo užrašė čia palaidotų karių pavardes. Kurių neprisiminė – paliko brūkšnius. Dabar šis stulpelis yra Kauno Vytauto Didžiojo Karo muziejaus eksponatas.

Mums paaiškino, kad nuvykę į Lamą žiemą sutiksime ten gyvenantį sargą. Jis turėtų žinoti mus dominančias kapinaites, galėtų parodyti barako bei fabrikėlio likučius.

... Balandžio saulė Užpoliarėje jau gerokai pakilusi virš horizonto, bet pavasario požymių dar nematyti. Aplink kalnai sniego. Vykti į Lamą žiemą yra du būdai: skristi sraigtasparniu arba 120 kilometrų šliuožti slidėmis ežero platybėmis. Kadangi dar Lietuvoje pasirengėme antrajam atvejui, tad segamės kuprines, tvirtinamės slidžių apkaustus, o toliau keliausime pėsčiomis.

Norilkos upė ties Valioko gyvenviete mus sutinka akį veriančiu baltumu. Iš čia 1941-ųjų vasarą į galutinę tremties vietą pajudėjo du kateriai, gabenantys karininkus. Atsigavę nuo pirmų įspūdžių, lengvai šliuožiame kietai supustytu sniegu. Oro temperatūra 25 laipsniai šalčio, pučia silpnas šiaurės vėjas, nė minutės neleidžiantis pamiršti veido, nors gobtuvai apsiūti kailiu ir tvirtai surišti. Kiekvienos dienos maisto davinys iš anksto iki smulkmenų surūšiuojamas ir pasveriamas. Vienam žmogui per parą teks apie 1 kg sausų produktų. Turime palapinę ir specialų inventorių nakvynei žiemą, o žemėlapis ir kompasas padės pasirinkti tiesiausią kelią ežerų ir kalnų labirinte...

Lamos turistinę bazę, anksčiau buvusią lagerio zoną, pasiekėme balandžio šeštosios vakarą. Dar iš toli pamatėme kelis apipustytus namus didžiulio kalno papėdėje, ant ežero kranto. Šioje vietoje Lamos ežeras susiaurėja, o iš trijų pusių supantys daugiau nei kilometro aukščio Putoranų kalnai sudaro užuovėją net žiemą. Pakrantėse stiebiasi maumedžiai, eglės, keroja beržai. Sniegas purus ir gilus. Sunku net įsivaizduoti, kaip čia polia-

rinę žiemą turėjo dirbti, kęsdami badą, ištremti karininkai.

Mus sutikęs sargas apie Lamos tragediją mažai ką težinojo, nes atvyko čia gyventi iš Baltarusijos vos prieš keletą metų. Jo dėka suradome apleistas kapinaites ežero pakrantėje. Storas sniego sluoksnis virš tų žemės kauburėlių tarsi simbolizavo, kiek daug paslapčių slepiama iki šiol. Paminklinis stulpelis atsidūręs giliai po sniegu, ir jo beveik nematyti. Aplink auganti vešli giraitė gausiai pripustyta puraus sniego. Retai kada čia užklysdavo žmonės ne tik žiemą, bet ir vasarą. Iš Lietuvos parvežtą paminklinę ąžuolinę lentą pritvirtinome prie maumedžio, augančio prie pat kranto. Keturios uždegtos žvakutės tegul bus žuvusiems tas pagarbos ženklas ir šiluma žuvusiems iš gimtojo krašto.

Storą sniego sluoksnį netrukus ištirpdys prasidėjusios poliarinės dienos saulės spinduliai. Stovėdami prie degančių žvakučių, galvojome apie praeitį ir apie tai, ar galėsime čia atvykti vasarą. Kelionės metu norėjome kuo smulkiau išsiaiškinti aplinkybes, geriau pasirengti vasaros darbams. Darbams, kurie nors šiek tiek sumažintų sielvartą dėl artimųjų, o tautiečius supažindintų su tragišku karių likimu. Vis nedavė ramybės mintis, kad, statant paminklą Lamoje, reikia pradėti bendradarbiauti su latviais ir estais. Tik bendros pastangos galėtų apsaugoti nuo užmaršties šią liūdną istoriją tolimoje Šiaurėje.

Su tokiomis mintimis grįžome į Lietuvą, tačiau pasirengti kitai ekspedicijai tų pačių metų vasarą nespėjome. Daug sunkumų iškilo derinant bendrus veiksmus su kaimyninių valstybių atstovais.

Rengdamiesi kelionei, sulaukėme geranoriškos Kauno jaunimo mokslinės-techninės kūrybos centro, paaukojusio 1600 rub., paramos. Dėkojame šios organizacijos vadovui K.Kažukauskui.

ANTROJI EKSPEDICIJA
1990m.

Romualdas Svidinskas

Lamoje kalėjusių lietuvių karininkų giminės vieni kitus gerai pažino, rinkdavosi įvairių švenčių progomis. Iš keturiolikos politinių kalinių grįžo tik septyni. Dabartinių susibūrimų organizatorius yra vienintelis likęs gyvas pulkininkas A.Malijonis. Jo energijos ir rūpesčių dėka sėkmingai rengėmės kelionėms į Lamą. Rinkome lėšas paminklo statybai, palaikėme ryšius su "lamiečių" giminėmis ne tik Lietuvoje, bet ir už jos ribų. Gal todėl atsirado tiek daug norinčių vykti į ekspediciją prie Lamos ežero. Jai vadovauti buvo patikėta šių eilučių autoriui. Iš pradžių sunkiai sekėsi bendradarbiauti su latviais ir estais. Kreipėmės į įvairias organizacijas, bet vis nesisekdavo užmegzti ryšio su Lamoje kalėjusių karininkų giminėmis. Tik 1989m. vasarą susipažinome su estų kraštotyrininku Ilmaru Laherandu. Tais metais jis rengėsi vykti į Norilską, bet dėl pablogėjusios sveikatos kelionės atsisakė. Jis pritarė mūsų idėjai pastatyti Lamoje paminklą ir tuojau ėmė tai organizuoti. Su latviais susipažinome tik 1990-ųjų pavasarį. Pagaliau atsiliepė Latvijos Šaulių muziejaus darbuotojas Vilis Zvaigznė. Buvo parengti ir apsvarstyti keli paminklo variantai. Sudomino tribriaunė piramidė. Tokios formos paminklas turėtų būti tvirtas ir ilgaamžis, o trys piramidės plokštumos liudytų bendrą baltiečių likimą. Paminklą su žuvusiųjų karininkų pavardėmis ir nacionaliniais herbais nutarėme statyti iš vietinių riedulių, o surenkamas dalis gaminti Lietuvoje. Darbai turėjo būti vykdomi amžino įšalo zonoje, todėl daug konsultavomės ir gavome vertingų patarimų iš Norilske gyvenančio latvio V.Traubergso.

Ties buvusio barako pamatais, kur 1941-1944m. kalėjo Baltijos valsty-

Stogastulpis buvusio barako kampe

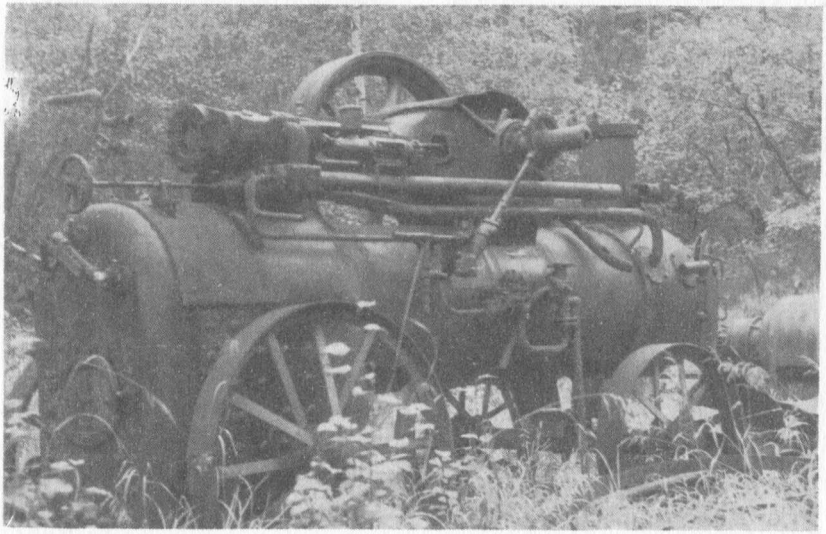

Garo mašina. Kaliniai rinko spyglius, iš kurių gamino vitaminą "C", kurio reikėjo mirštantiems nuo skorbuto

bių karininkai, nutarėme pastatyti stogastulpį, o jo apatinėje dalyje įtvirtinti metalines plokštes su visų čia kalėjusių inicialais. Tam darbui pakvietėme tautodailininkus A.Sakalauską ir A.Antanavičių. Dvi žalvarines saulutes nukalė Kaune gyvenantis meistras A.Staškus. Vykti į Užpoliarę sutiko ir Kauno televizijos vyr. redaktorius R.Yla, 1989-ųjų vasarą dalyvavęs ekspedicijoje Igarkoje. Norinčių vykti į Lamą susirinko 23 žmonės. Sutartu laiku visų trijų respublikų delegacijos pajudėjo į kelionę, o jau kitą dieną pasiekėme tolimąją Šiaurę. (Kaip žinia, 1941-ųjų birželį į Sibirą baltiečiai važiavo taip pat drauge. Tai buvo gerai organizuota operacija, kurios tikslas – vienu dalgio kirčiu likviduoti aukštuosius karininkus.)

Liepos 25-ąją susirinkome Norilske į vieną didelį 48 žmonių būrį. Aplankėme miestą, jo apylinkes ir tas vietas, kuriose kalėjo bei dirbo baltiečiai. Į mus dvelkė neįprasta amžinojo įšalo vėsa. Daug kur buvo galima pastebėti žiaurios praeities pėdsakų, o Šmidto kalno papėdėje – besimėtančių žmonių kaulų. Vėliau išplaukėme į Lamą, o keletas žmonių, pasilikę mieste, pradėjo domėtis Norillago istorija, rengtis ateinančių metų ekspedicijai. Lamoje apsigyvenome palapinėse ant didžiulio ežero kranto, iš trijų pusių apsupto aukštų kalnų. Netoliese esančioje turistinėje bazėje poilsiavo norilskiečiai, linksminosi, net nenujausdami, kad čia prieš pusšimtį metų kalėjo nekaltai pasmerkti Baltijos valstybių karininkai. Yra išlikę jų rankomis statyto barako pamatai ir sienojai, garo mašina, prie kurios dirbo gamindami vitaminą C, sandėlis. O kiek atokiau – baigiančios išnykti, krūmais apaugusios kapinaitės. Įsikūrę ėmėmės darbo. Vieni taigoje kirto šimtamečius maumedžius ir ežeru plukdė pakrantėje įrengtų dirbtuvių link, kiti kasė duobes pamatams, treti nešiojo akmenis, maišė skiedinį. Bendromis pastangomis sutvarkėme Lamos lagerio kapinaites, kuriose palaidoti karininkai, pastatėme paminklą. Prie buvusio barako pamatų iškilo puošnus stogastulpis, primenantis praeiviams tuos baisius laikus. Trys įmontuotos skulptūrėlės stogastulpyje simbolizuoja lietuvę, latvę ir estę – liūdinčias motinas, nesulaukusias savo sūnų. Rugpjūčio 5d. įvyko iškilmingas paminklo atidengimas ir jo pašventinimas. Pirmą kartą čia susirinkę vaikai ir vaikaičiai pasakė daug šiltų žodžių savo tėvų vėlėms.

Iš bendro kapo paimtas smilteles (simbolinius palaikus) priglaudė gimtoji žemė... 1991m. birželio 22d., minint liūdną 50 metų sukaktį, Kryžių kalne parimo lagerio kankinių kryžius.

Lietuvos Nacionalinė M.Mažvydo Biblioteka

Ekspedicijoje dalyvavo:

Estija

1. Gunnar Laev, ekspedicijos vadovas
2. Demetrius Andrezen, tėvas žuvo Norilske
3. Aleksander Haelme, tėvas žuvo Norilske
4. Marie Liiv, plk. E.Toffer duktė
5. Marika Vernik, senelis žuvo Norilske
6. Tiin Ritsu, tėvas žuvo Norilske
7. Toomas Habicht, istorikas
8. Juri Sprengk
9. Fred Neeme, tėvas žuvo Norilske
10. Endel Kurgpold, televizijos operatorius
11. Maria Ann Lecht, žurnalistė
12. Madis Loo, tėvas žuvo Norilske
13. Maive Jagomagi, tėvas žuvo Norilske

Latvija

1. Ainars Bambals, ekspedicijos vadovas
2. Raimonds Lein, tėvas žuvo Lytenės lageryje
3. Valerija Kuzmina, plk. A.Karklinšo duktė
4. Edite Kalninia, plk. A.Kalninšo duktė
5. Ralfs Kalninš, plk. A.Kalninšo sūnus
6. Egils Ramin
7. Georgij Popov, 1941-1951m. kalėjo Norilske
8. Atvars Benin, fotografas
9. Ivars Lidaka, fotografas
10. Andrej Paže, televizijos operatorius
11. Juris Bindars, televizijos operatorius
12. Rita Grundulė, žurnalistė

Lietuva

1. Romualdas Svidinskas, ekspedicijos vadovas
2. Alvydas Antanavičius, tautodailininkas
3. Jūratė Banevičiūtė, mokytoja

Iškilmingas stogastulpio atidengimas Lamoje 1990m.

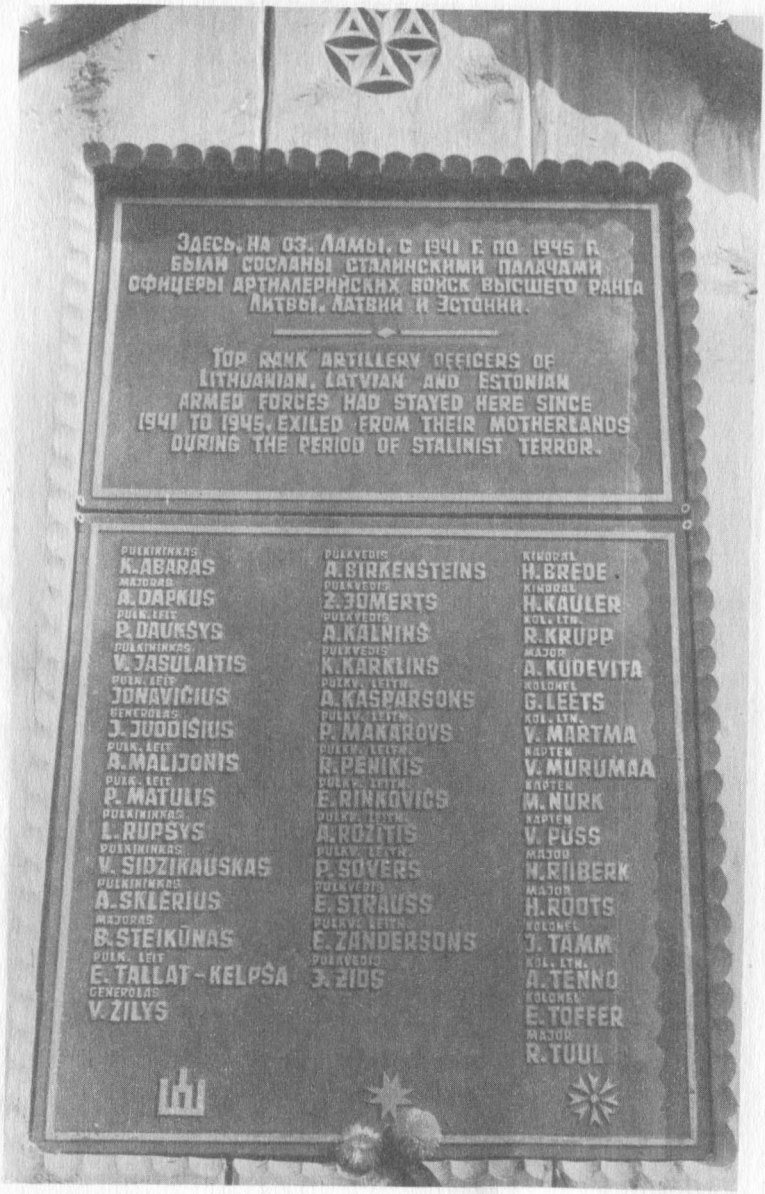

Lamoje esanti memorialinė lenta

4. Gediminas Dapkus, mjr. A.Dapkaus sūnus
5. Linas Dapkus, mjr. A.Dapkaus anūkas
6. Svajūnas Gervė
7. Raimundas Yla, Kauno televizijos vyr. redaktorius
8. Dalia Janušauskaitė
9. Antanas Jasulaitis, plk. V.Jasulaičio sūnus
10. Jonas Jasulaitis, plk. V.Jasulaičio anūkas
11. Vygantas Jasutis, plk. L.Rupšio anūkas
12. Živilė Jasutytė, plk. L.Rupšio anūkė
13. Egidijus Liaugaudas
14. František Lofaj, fotografas
15. Bruno Margevičius, tautodailininkas
16. Arius Norkus
17. Algimantas Sakalauskas, tautodailininkas
18. Lina Straigytė, fotografė
19. Aldona Tamkevičiūtė
20. Antanas Visockas
21. Gediminas Žaliukas, plk.ltn. P.Daukšio žentas
22. Violeta Zabielskienė, kpt. L.Literskio dukra
23. Rytis Zabielskas, kpt. L.Literskio anūkas

Ekspedicijai lėšų skyrė ištremtųjų karininkų giminės ir Kauno jaunimo mokslinės-techninės kūrybos centras.

Įamžindami Lamos tragediją, ekspedicijos dalyviai laisvalaikį ir triūsą paaukojo kilniam darbui.

Tai didžiausias indėlis pagerbiant žuvusiųjų atminimą.

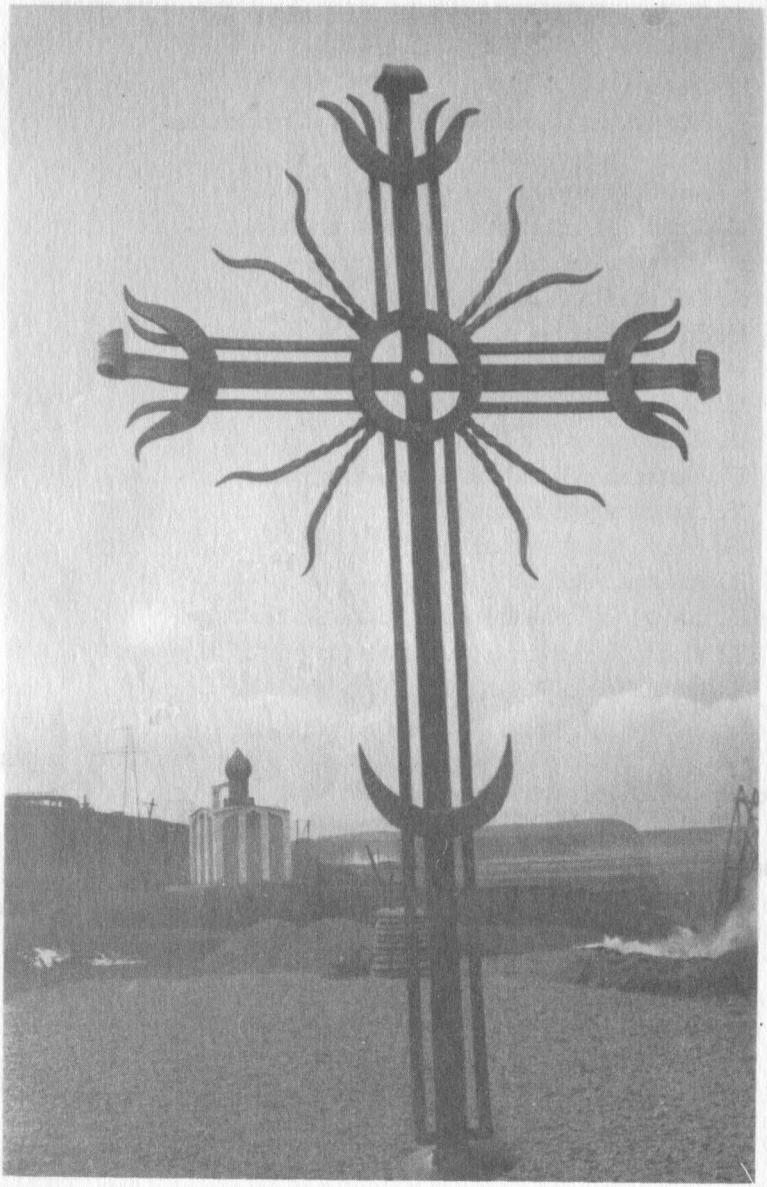

Kryžius paminklo viršūnėje Norilske

TREČIOJI EKSPEDICIJA
1991m.

Romualdas Svidinskas

Pradedant organizacinius darbus, buvo paskelbtas toks pareiškimas:

Š.m. birželio mėn. 14d. sukanka 50 metų, kai prasidėjo masiniai Lietuvos žmonių, tarp jų ir karių, areštai ir trėmimai.

Lietuvos kariuomenės karių, 1941-1951 metais kalėjusių Norilske, iniciatyvinė grupė š.m. rugpjūčio mėn. numato pastatyti Norilske kalėjusiems ir ten žuvusiems kariams paminklą. Paminklą kartu statys latviai ir estai. Leidimas statybai jau gautas.

Iniciatyvinė grupė: *St.Buzas, A.Kneita, R.Svidinskas, A.Žukas*

Kaunas,
1991 05 21

Leidimas yra, tai jau pusė darbo. Be to, nemažai nuveikta praėjusią vasarą, išvien darbuojantis su latviais ir estais Užpoliarėje. Dar žiemą buvo parengtas paminklo projektas (autorius R.Svidinskas); jo projektas suderintas su kaimyninių valstybių atstovais. Taip pat buvo parašytas raštas, kuriuo kreipiamasi į Norilsko miesto valdžią prašant 1991-ųjų metų vasarą leisti statyti atminimo paminklą žuvusiems tremtyje baltiečiams. Tiems raštams pradėjome rinkti giminių bei artimųjų parašus Lietuvoje, Latvijoje, Estijoje. Panevėžyje parašus rinko J.Šidagis, Vilniuje – V.Navaitis, Kaune – St.Buzas. Baigus šią akciją, dokumentai perduoti latvių ekspedicijos vadovui A.Bambalui. Jis su raštais ir paminklo projektu balandžio mėn. nuvyko į Norilską; ten ir buvo gautas leidimas bei parinkta vieta memorialo statybai.

Memorialo atidengimo metu Norilske

Miesto valdžia, Norilsko vykdomojo komiteto pavaduotojai A.Vinickis ir I.Barbinas, šiam sumanymui neprieštaravo, netgi pažadėjo talkinti statybos darbams, ir savo pažadą ištesėjo. Architektas sutiko, kad memorialas būtų statomas netoli nulinio piketo, Šmidto kalno papėdėje.

Gavę leidimą, pradėjome organizacinius darbus. Pagrindinis koordinatorius buvo mjr. St.Buzas. Jo dėka buvo sudaryti ir patikslinti Norilske kalėjusių karių sąrašai, renkamos lėšos. Vėliau jis kreipėsi per televiziją į savo likimo draugus bei žuvusių artimuosius ir pakvietė susirinkti Kaune birželio 14-ąją Karo muziejuje paminėti liūdną 50 metų sukaktį. Tą dieną prieš 50 metų Varėnos ir Pabradės poligonuose buvo suimti 256 Lietuvos karininkai. Tai sudarė apie trečdalį vadovaujančio kariuomenės personalo.

Į minėjimą iš visos Lietuvos rinkosi likę gyvi žilagalviai buvusios kariuomenės kariai, golgotos kelius nuėję Norillago kasyklose, taip pat žuvusiųjų giminės. Daugeliui tai buvo pirmas susitikimas, grįžus iš tremties.

Minėjimui pasibaigus, buvo aptartas ekspedicijos organizavimas. Skristi į Norilską nutarta dviem gupėmis. Pirmoji grupė vyksta anksčiau ir kartu su latviais ir estais dalyvauja memorialinio komplekso statyboje, o į antrą

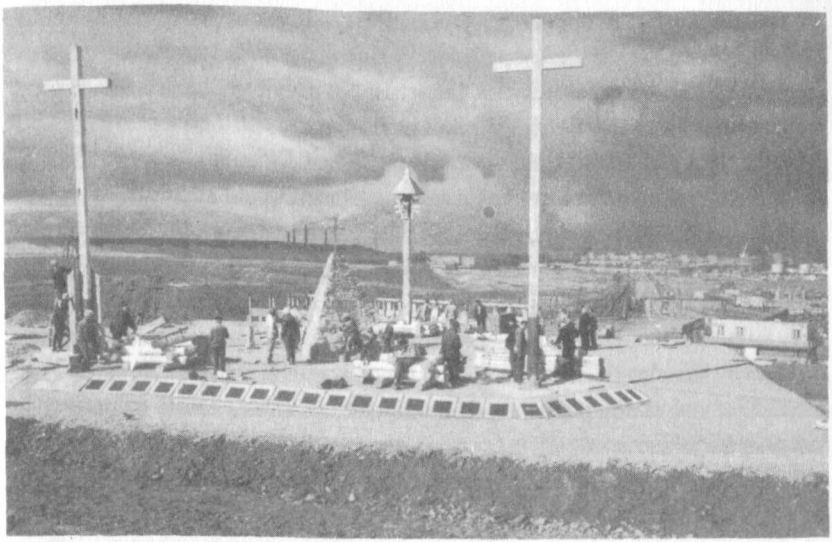

Baltijos valstybių karininkų memorialas Norilske

grupę pakviesti visi norintys aplankyti savo ar savo artimųjų tremties vietas ir dalyvauti atidengiant paminklą. Aktyviausi antros grupės organizatoriai – V.V.Zabielskai iš Vilniaus.

Patikslinus ištremtųjų karininkų sąrašus, V.Zabielsko rūpesčiu pagaminamos memorialinės lentos su visų Norilske kalėjusių ir žuvusių kariškių inicialais, renkamos lėšos. Kaune aktyviai rinko lėšas T.Šimonis, žalvarinį kryžių ir vario saulutę nukalė A.Staškus. Rengiantis ekspedicijai, daug talkino Palaikų perkėlimo komiteto vadovas A.Petrokas, tarpininkavęs sprendžiant įvairius klausimus.

Birželio 22-ąją Kaune įvyko paskutinis pasitarimas dėl ekspedicijos. Jame taip pat dalyvavo estų grupės vadovas M.Pachapil, latvių – A.Bambals. Buvo parengtas darbų planas ir jų vykdymo grafikas. Nutarta, kad ne vėliau kaip liepos 25-ąją visi, pasiskirstę darbus bei užduotis, turime susirinkti Norilske. Sutarėme, kad nuvykus į Norilską, jungtinės ekspedicijos veiksmus koordinuos ir santykius su miesto valdžia palaikys A.Bambals. Todėl latvių grupė, nuvykusi į Užpoliarę šiek tiek anksčiau, pradėjo ruošti pamatus memorialiniam kompleksui. Sunkiasvorės mašinos vežė ir vežė

šimtus tonų grunto ant amžinojo įšalo, kur iki šiol mėtėsi žmonių kaulai. Supylus pylimą ir išlyginus paviršių, susidarė nemaža kvadratinė aikštelė paminklo ir trijų kryžių statybai. Sutartu laiku atvyko estų, lietuvių pirmoji, o netrukus ir antroji delegacija. Įsikūrėme miesto centre esančiame viešbutyje. Nuo jo iki Šmidto kalno papėdės – 5 km. Dirbome dviem pamainomis. Kadangi driekiasi tundra ir auga tik menkaverčiai medžiai, rąstus kryžiams bei įvairiems sutvirtinimams teko gabenti iš toliau. Kelias dešimtis kubinių metrų medienos jau buvo parūpinę anksčiau atvykę latviai, tačiau dar reikėjo rąstų kryžiams. Teko samdyti vilkiką ir plaukti į Lamą, kur, kalnų užuovėjoje, auga šimtamečiai maumedžiai. Iš ten per tris paras ir buvo atgabenta tinkama statybinė medžiaga. Dvi savaites Šmidto kalno papėdėje virė darbas. Dirbo ne samdyti darbininkai, o visi ekspedicijos dalyviai, be jokių nurodinėjimų ar prašymų. Šimto žmonių delegacija, atvykusi iš Baltijos valstybių, plušo nepaprastai aktyviai su didžiausiu kruopštumu. Kiekvienam dalyviui rūpėjo savo rankomis ir širdimi prisidėti prie bendro tikslo – įamžinti kankinių – savo tėvų, senelių ir tautiečių atminimą. Daugeliui šis dūmais apgaubtas amžinojo įšalo slėnis priminė tolimą, bet labai skaudžią nelaimę, tūkstančius aukų ir suluošintų žmonių likimus. Remiantis tyrinėtojo Žako Rossi duomenimis, vien 1950-aisiais metais Norillage vergavo apie 100 tūkstančių kalinių, kurių dauguma buvo nekalti žmonės, stalinizmo aukos.

Statybos aikštelėje darbavosi ir savo išgyvenimus, patirtus prieš 50 metų, pasakojo keli žilagalviai latviai ir penki estai. Jų, kaip ir daugelio kitų, Golgotos kelias truko čia apie dešimt metų.

Už pusės kilometro, Šmidto kalno šlaite, matyti apleistos šachtos, kuriose dirbo tremtiniai. Išsekusių žmonių vergiškas rankų darbas negalėjo būti efektyvus, todėl šeštojo dešimtmečio pradžioje šachtos, kaip ir laidojimo vietos, buvo apleistos. Mažai pakitusios, tik su gerokai aprūdijusiomis geležinėmis konstrukcijomis šachtos išliko iki šių dienų. Išliko ir siaurojo geležinkelio bėgiai, vingiuojantys kalno šlaitu su iškrypusiais pabėgiais. Šalia besidriekianti spygliuotos vielos tvora baigia visai surūdyti. Keista, kad tiek metų neveikiančios šachtos neišmontuotos, o tiesiog paliktos likimo valiai.

Rugpjūčio 10d., minint liūdną penkiasdešimt metų sukaktį, įvyko memorialo komplekso atidengimas. Gedulo eitynės vyko centrinėmis Norilsko gatvėmis, o po to pasuko plentu Šmidto kalno link. Eitynių priekyje

buvo nešamos Baltijos valstybių vėliavos, žygiavo trijų konfesijų dvasininkai, šalių delegacijos. Paminklą, koplytstulpį ir du kryžius pašventino delegacijų dvasininkai.

Ateityje numatoma tęsti pradėtus darbus. Savo tautiečiams memorialus žada statyti ukrainiečiai, baltarusiai, moldavai, žydai. Beje, paskutinėmis dienomis, prieš atidengiant paminklą, prie jo atvažiuodavo norilskiečiai ir dėdavo gėlių. Miestas, kuriame nebuvo jokios šventos vietos, ją įsigijo. Reikia tikėtis, kad ši Golgotos vieta ilgai bus ir atminimas, ir prisiminimas.

Į Lietuvą parvežti pulkininkų A.Sidabro, L.Rajecko, pulkininko leitenanto J.Lavinsko, majoro P.Jakučio, kapitonų S.Gromnicko, J.Masanduko, J.Tėvelio, L.Literskio, leitenantų A.Gelažiaus, J.Mankonio, J.Miliuko, P.Čiaučionio, S.Čiaučionio, puskarininkio A.Vaitkaus, atsargos karininko A.Škėmos simboliniai palaikai (žemė). Urnos palaidotos šeimų kapuose. Taip buvo įvykdyta paskutinė jų valia ilsėtis gimtojoje žemėje ir prašymas, kad būtų pastatytas juodas kryžius Šmidto kalne.

Ekspedicijoje dalyvavo:

Latvija

1. A.Bambals, istorikas, ekspedicijos vadovas
2. A.Aboltinš, inžinierius
3. A.Apsitis, tėvas žuvo Norilske
4. M.Bevalds, senelis kalėjo Norilske
5. U.Bite, darbininkas
6. M.Bušmane, tėvas žuvo Norilske
7. A.Čakstinš, tėvas kalėjo Norilske
8. S.Čakstina, vyras kalėjo Norilske
9. G.Dišlers, dvasininkas
10. A.Dzelme, tėvas kalėjo Lamoje
11. A.Gibietis, inžinierius
12. A.Jugans, ekonomistas
13. E.Kalnina, tėvas kalėjo Lamoje
14. V.Kalnina, tėvas kalėjo Lamoje
15. R.Keiša, studentė

16. Ž.Kleinšmits, kalėjo Taišete
17. A.Krasnina, tėvas žuvo Norilske
18. J.Kolitis, mechanikas
19. V.Kuzmina, mokytoja, tėvas žuvo Lamoje
20. E.Laucis, gydytojas
21. J.Lamanis, tautodailininkas
22. I.Lepeško, televizijos redaktorius
23. P.Lace, Nepriklausomybės judėjimo dalyvė
24. A.Libe, inžinierius
25. L.Liepa, žurnalistė
26. V.Laizans, inžinierius
27. A.Liepa, rašytoja, tėvas žuvo Taišete
28. A.Neiders, inžinierius, memorialo statybos darbų vykdytojas
29. A.Paže, televizijos operatorius
30. A.Perkons, istorikas
31. G.Popovs, kalėjo Norilske
32. D.Pelece, senelis žuvo Norilske
33. E.Reneslace, medikė
34. V.Skuja, senelis žuvo Norilske
35. M.Spilva, tėvas kalėjo Norilske
36. I.Slaidina, istorikė
37. M.Spilva, vyras kalėjo Norilske
38. A.Šmulders, fotografas
39. V.Ščerbinskis, istorikas
40. V.Veldre, kalėjo Norilske
41. M.Veldre, vyras kalėjo Norilske
42. D.Titolina, inžinierė
43. I.Vilane, mokytoja
44. S.Zarane, studentė
45. D.Zandersone, tėvas žuvo Norilske
46. I.Zeila, studentė
47. A.Zeila, skulptorius
48. G.Zedinš, fotografas
49. G.Zveinieks, statybininkas

Estija

1. M.Pachapill, ekonomistas, ekspedicijos vadovas, tėvas žuvo Norilske
2. E.Aas, gydytoja
3. A.Alakiula, studentė
4. K.Aaun, studentė
5. K.Einmann, inžinierius, tėvas žuvo Norilske
6. M.loost, bibliografė, senelis žuvo Norilske
7. P.Yunpuu, pensininkas, 1945-1955m. kalėjo Norilske
8. V.Kallas, inžinierius, 1945-1946m. kalėjo Norilske
9. M.Karu, inžinierius, senelis žuvo Norilske
10. A.Kasesalu, studentas
11. V.Kerkel, agronomė, tėvas kalėjo Norilske
12. J.Keskkiula, dvasininkas
13. E.Kochler, pensininkas, 1945-1949m. kalėjo Norilske
14. A.Olev, medicinos sesuo, tėvas žuvo Norilske
15. M.Pachapill, mokytoja, senelis žuvo Norilske
16. E.Palmiste, grafikas
17. I.Polo, pensininkas, 1949-1955m. kalėjo Norilske
18. A.Pjarn, pensininkas
19. J.Raidma, pensininkas, 1951-1953m. kalėjo Norilske
20. Ch.Raig, pensininkas
21. R.Raugvere, žurnalistas
22. R.Rebane, inžinierius, tėvas žuvo Norilske
23. I.Saar, kariškis, tėvas žuvo Norilske
24. Z.Saar, ekonomistė

Lietuva

1. R.Svidinskas, inžinierius, ekspedicijos vadovas
2. V.Zabielskas, Vilniaus grupės vadovas
3. V.Zabielskienė, kpt. L.Literskio dukra
4. V.Baravykienė, kpt. J.Masanduko dukra
5. V.Baravykas, kpt. J.Masanduko sūnus
6. J.Banevičiūtė, mokytoja
7. M.Būga, tautodailininkas
8. S.Čėpla, televizijos korespondentas

9. D.Galvanauskienė, puskar. A.Vaitkaus dukra
10. N.Geležauskaitė, ltn. A.Geležiaus dukra
11. St. Gromnickis, kpt. K.Gromnickio sūnus
12. R.Yla, televizijos vyr. redaktorius
13. R.Jakutis, kpt. P.Jakučio sūnus
14. R.Jakutienė
15. G.Jakutytė, kpt. P.Jakučio anūkė
16. A.Jasulaitis, plk. V.Jasulaičio sūnus
17. L.Jasulaitytė, plk. V.Jasulaičio anūkė
18. L.Juškevičienė, kpt. S.Kriaučiūno dukra
19. Z.Jociūtė, mokytoja
20. J.Kaminskaitė, mokytoja
21. E.Kryženovskis, televizijos operatorius
22. V.Krūvelis, politkalinys
23. D.Laugalienė, ltn. J.Rastausko dukra
24. D.Leipus, tautodailininkas
25. A.Margevičiūtė
26. B.Margevičius, tautodailininkas
27. A.Mašanauskaitė, plk.ltn. K.Mašanausko anūkė
28. R.Maksimovienė, plk. A.Sidabro dukra
29. A.Martinaitytė, medikė
30. I.Adomavičiūtė, tautodailininkė
31. N.Marozaitė, ekonomistė
32. A.Miliukas, ltn. J.Miliuko sūnus
33. D.Miliukaitė, ltn. J.Miliuko anūkė
34. V.Navickienė, ats.karininko A.Škėmos dukra
35. A.Sakalius, mjr. P.Sakaliaus sūnus
36. L.Činčikienė, mjr. P.Sakaliaus dukra
37. A.Sidabras, plk. A.Sidabro sūnus
38. D.Sidabras, plk. A.Sidabro anūkas
39. L.Sidabraitė, plk. A.Sidabro anūkė
40. M.Sutnikas, politinis kalinys
41. A.Svarinskas, dvasininkas
42. A.Sniečkus, kraštotyrininkas
43. V.Stonys, studentas

44. R.Šliažas, televizijos operatorius
45. V.Švagždys, politinis kalinys
46. D.Švagždienė, politinė kalinė
47. V.Švagždys, tėvai kalėjo Norilske
48. A.Vaištaras, tautodalininkas
49. V.Vodzinskas, politinis kalinys
50. V.Žilys, gen. V.Žilio sūnus

Organizuojant savanorių ekspedicją, reikėjo nemažai lėšų surinkti duomenims, paruošti projektams, kelionės išlaidoms, memorialo statybai, parengti knygą "Karininkų memorialas Norilske" ir t.t.

Kreipėmės paramos į įvairias organizacijas, tėvynainius. Nuoširdi pagalba palengvino rūpesčių naštą, padėjo įamžinti Lietuvos karių, kalėjusių ir žuvusių Norilsko lageriuose, atminimą.

Ekspedicijos rėmėjai:

Palaikų perkėlimo komitetas (vadovas A.Petrokas)	–	10 000 rub.
Politinių kalinių ir tremtinių bendrija (vadovas S.Žukauskas)	–	5000 rub.
Klaipėdos skyrius	–	5000 rub.
Vilniaus skyrius	–	3000 rub.
Kauno skyrius	–	2000 rub.
Lietuvos kultūros fondas	–	3000 rub.
Valstybinė tekstilės įmonė "Šilkas"	–	3000 rub.
Buvę ištremti karininkai, jų giminės	–	4170 rub.
Petras Jaudegis, išeivijos lietuvis	–	200 dol.

Ekspedicijos dalyviai, žuvusių karininkų giminės bei artimieji nuoširdžiai dėkoja visiems, materialiai parėmusiems ir kitaip padėjusiems įamžinti Norilsko tragediją.

LAMOS LAGERYJE

Antanas Malijonis

1940m. raudonajai armijai okupavus Lietuvą, dar tų pačių metų liepos mėnesį įvyko "laisvieji" rinkimai į Lietuvos "Seimą". Specialiai išrinkti ir įpareigoti jo atstovai, nuvykę į Maskvą, "paprašė" Sovietų Sąjungos Aukščiausiosios Tarybos priimti Lietuvą į SSRS sudėtį. Nuo tada Lietuva tapo Sovietų Socialistine Respublika.

Šie pakitimai lėmė ir Lietuvos kariuomenės perorganizavimą į raudonosios armijos 29-ąjį šaulių teritorinį korpusą, nors apie tai nebuvo tartasi nei su Lietuvos kariuomenės karininkais, nei su pačia kariuomene. Lietuviškajam 29-ajam šaulių teritoriniam korpusui "sustiprinti" buvo atsiųsti raudonosios armijos komisarai, politiniai vadovai, saugumiečiai. Lietuviškojo korpuso kariškiams, net nepasidomėjus jų nuomone, buvo suteikti kariniai raudonosios armijos laipsniai.

1941m. birželio 10d. keturiolika šio korpuso karininkų buvo išsiųsti į F.Dzeržinskio karo akademijos "pasitobulinimo" kursus Maskvoje. Kursuose, kurie vyko karo akademijos Gorochovetsko poligone, dalyvavo šie Lietuvos karininkai:

1. Gen. Jonas Juodišius
2. Gen. Vincas Žilys
3. Plk. Kazys Abaras
4. Plk. Vincas Jasulaitis
5. Plk. Leonas Rupšys
6. Plk. Vladas Sidzikauskas
7. Plk. Alfonsas Sklėrius
8. Pplk. Petras Daukšys

9. Pplk. Adomas Jonavičius
10. Pplk. Antanas Malijonis
11. Pplk. Pranas Matulis
12. Pplk. Edvardas Tallat-Kelpša
13. Mjr. Antanas Dapkus
14. Mjr. Balys Steikūnas

Į kursus atvyko ir kitų Baltijos respublikų karininkai artileristai.

Užklupus karui, iki birželio 28d. kursus Baltijos karininkams dar tęsė profesoriai. Birželio 28-osios naktį visus 42 karininkus iškvietė į poligone esantį akademijos štabą ir suėmė, kaltindami antitarybine agitacija ir blogu pavaldinių auklėjimu.

Po to buvo įsakyta grįžti į gyvenamąsias patalpas, sukrauti savo daiktus į vieną sunkvežimį, patiems – sėstis į kitą. Sunkvežimyje sutupdyti, su griežta apsauga, karininkai buvo nugabenti į Gorkio kalėjimą. Iš ten tą pačią dieną juos nuvežė į geležinkelio stotį, suvarė į vadinamąjį "Stolypino" vagoną (keleivinis vagonas su geležinėmis grotomis ant langų ir durų) atskirai nuo kitų tame pačiame ešelone vežamų kalinių. Atgabeno į Krasnojarsko persiuntimo punktą. Čia kariškius sugrūdo į punkto pirtelę, vėl atskirai nuo kitų kalinių. Kaip vėliau paaiškėjo, šiame punkte buvo laikomi ir kiti to paties likimo Baltijos respublikų karininkai. Tarp jų buvo kariškių ir iš 29-ojo teritorinio korpuso.

Po kelių dienų visi baltiečiai buvo suvaryti į vieną baržą ir gabenami Jenisejumi iki Dudinkos uosto, o iš ten – siauruoju geležinkeliu į Norilsko lagerį. Čia karininkai iš akademijos vėl buvo atskirti nuo visų kitų baltiečių, kurie liko Norilske. Akademijos auklėtinius, pavadinus "osobaja grupa", išvežė toliau į Šiaurės rytus, į Norilsko lagerio padalinį Lamą. Beje, į Lamą atvyko tik 41 karininkas, nes latvis pplk. A.Rozitis, kelionėje susižeidęs, buvo paliktas Dudinkoje.

Štai tokiais skirtingais keliais Užpoliarėje atsidūrė buvę Baltijos respublikų kariškiai.

Norėčiau šiek tiek papasakoti apie gyvenimą ir likimą tų karininkų artileristų, kuriems teko patirti kankinių kančias Lamoje iki 1944m. birželio mėn. Lamoje mes turėjome įsirengti sau lagerį, nes iki mūsų atvažiavimo čia buvo statoma poilsio vila Norilsko lagerio administracijai.

Mes ten radome gerokai anksčiau pastatytą didžiulę aviacinę palapinę

su 42 gultais. Joje ir buvome apgyvendinti.

Sargybos vadas pranešė, kad 10 dienų į darbus nebūsime varomi. Tada gavome lagerininkų rūbus, o savo daiktus ir karininkų uniformas atidavėme į sandėlį.

Vieną dieną į palapinę užėjo Lamos lagerio viršininkas Jeremejevas su darbų vykdytoju inžinieriumi Ostachovu. Šis pasiteiravo, ar yra tarp mūsų mokančių dažytojo amatą. Aš ėmiau ir pasakiau, jog čia ne toks jau didelis mokslas – dažyti, tokį darbą dirbti gali kiekvienas. Jis paklausė, ar aš pats galėčiau. Atsakiau, kodėl gi ne. Nors jis suprato, kad aš joks dažytojas, tačiau pasiūlė man padėti atlikti vieno buto remontą dabar, dar poilsio metu. Jo nuomone, man bus pravartu susipažinti su būsimo lagerinio gyvenimo aplinka. Pradėjęs dirbti, aš iš tiesų galėjau susidaryti lagerinio gyvenimo vaizdą ir grįžęs papasakoti savo draugams. Tai mums visiems buvo ir įdomu, ir naudinga.

Man bedirbant dažytoju, poilsiui skirtas laikas baigėsi. Buvo skirstomi darbai, be kitų, ir mūsų "ypatingajai" grupei. Dalis mūsiškių gavo dirbti miško darbus, ruošti statybinę medžiagą. Dar kiti pateko į statybininkų brigadą, kurios darbas lageryje buvo šiek tiek geresnis. Brigadininku paskyrė labai gerą žmogų – estą majorą Tuul. Jis kiek galėdamas stengėsi išrūpinti mums geresnį maisto davinį. Visi buvome juo labai patenkinti.

Likusieji buvo išskirstyti į ūkinius darbus lagerio zonoje.

Gen. V.Žilys, kaip stiprus vyras, buvo paskirtas dirbti miške. Ten darbas buvo ištes sunkus, lagerinio maisto davinio nepakako, tad generolas greitai nusilpo. Neaišku, kaip ten buvo – gal viršininkui pagailo generolo, tačiau iš miško darbų jį atšaukė ir davė darbą raštinėje. Po to V.Žilys pamažu sustiprėjo.

Naujasis viršininkas Antonovas atšaukė iš miško darbų ir gen. J.Juodišių. Jis buvo paskirtas elektros stotelės "viršininku"- kūriku. Užpoliarėje, kur žiemos šalčiai siekdavo iki 50 ir daugiau laipsnių šalčio, tai daug ką reiškė.

Silpniausias iš mūsų buvo plk. V.Jasulaitis. Laimei, jį irgi atšaukė iš miško darbų ir paskyrė lagerio raštinės valytoju.

Vienas stipriausių buvo plk. P.Matulis. Iš pradžių jis dirbo statybininkų brigadoje. Vėliau buvo paskirtas vadovauti "žuvininkų" grandžiai, kuri žiemą gaudydavo žuvis po ledu, o vasarą plaukdavo žvejoti valtimis. Šis darbas jį gelbėjo, badauti nereikėjo.

Pplk. E.Tallat-Kelpšai visą buvimo Lamoje laiką teko dirbti virėju. Tai

ne tik jam, bet ir mums visiems padėjo gelbėtis nuo bado.

Pplk. A.Jonavičius ir plk. K.Abaras, dirbdami miško brigadoje, nuo sunkaus darbo ir bado greitai nusilpo ir susirgo. Jie buvo išvežti į Norilsko ligoninę ir atgal į Lamą jau nebegrįžo. Mjr. B.Steikūnas visą buvimo Lamoje laiką ištvėrė dirbdamas sunkius darbus brigadose.

Plk. V.Sidzikauskas iš pradžių dirbo statybininkų brigadoje, vėliau, kai labai nusilpo, buvo paskirtas įrankių, vėliau ir maisto sandėlio prižiūrėtoju.

Tuo metu, kai mūsų "ypatingajai grupei" skirstė darbus, aš baigiau savo darbą – vieno buto remontą. Darbų vykdytojas Ostachovas paklausė viršininką, kokį darbą skirti man, kartu siūlydamas mane vežėjo pareigoms. Tuo metu Lamos lageryje buvo 4 arkliai, o lagerio vežėjo – arklių prižiūrėtojo bausmės laikas baigėsi, ir jis buvo paleistas iš lagerio. Viršininkas paklausė, ar aš sugebėsiu prižiūrėti čia taip branginamus arklius, ir gavęs atsakymą, kad darbas prie arklių man ne naujiena, sutiko su tokiu paskyrimu. Taigi tapau "etatiniu" vežėju. Antruoju vežėju buvo paskirtas mjr. A.Dapkus. Mano pareiga buvo ne tik tvarkyti arklidę, bet ir iš ankstyvo ryto paruošti arklius dienos darbui bei perduoti juos kitam. Darbams zonoje turėjau teisę pasilikti vieną arklį. Susitvarkęs arklidėse ir perdavęs arklius, galėdavau ilsėtis iki 12 val. Vėliau jau dirbdavau lagerio zonoje su savo arkliu. Vežėjui tekdavo dirbti ne tik popietinėmis valandomis, bet kartais ir naktimis, pavyzdžiui, atskridus lėktuvui ar vežant į kapines mirusį.

Tokius pačius darbus ir tokiomis pačiomis sąlygomis dirbo lageryje visi kiti baltiečiai artileristai.

1941m. žiemą dėl didelių šalčių ir bado dauguma mūsų nusilpo ir susirgo, bet dar visi gyvenome. O baigiantis žiemai, nuo nepakeliamų sąlygų kariškiai pradėjo mirti vienas po kito.

Antraisiais kalinimo metais pirmasis mirė plk. A.Sklėrius, o neilgai trukus – ir plk. L.Rupšys. Jiedu, gelbėdamiesi nuo nepakeliamo bado, pasitarė ir sutiko gaminti labai reikalingas statybos darbams lentas. Lagerio vadovybė už šį darbą be įprasto davinio kas mėnesį išduodavo po vieną kilogramą sviesto ir du kilogramus cukraus. Deja, tokio sunkaus darbo šis priedas nekompensavo, ir L.Rupšys su A.Sklėriumi po trijų mėnesių mirė.

1942-1943m. žiemą pplk. P.Daukšys, nors ir labai silpnas, vis dėlto buvo pasiųstas į kitą Lamos ežero pusę, kurioje dirbo brigada, renkanti žaliavą vitamino C fabrikėliui. Aš, kaip vežėjas, kasdien turėdavau nuvežti tai brigadai

maisto davinį: įvykdžiusiems normą – 1 kg duonos, o neįvykdžiusiems – 300 g. Visiškai nusilpęs pplk. P.Daukšys normos negalėjo įvykdyti, jam skirdavo 300 g duonos, o sargyba į darbą, nors ir klumpantį, vis tiek varydavo. Vieną dieną, nuvežęs darbininkams maisto davinį, jį radau jau mirusį. Skubiai grįžau į lagerio zoną, kad nuvežčiau felčerį Chaskelį (žydų kilmės vilnietį) mirties priežasčiai nustatyti. Tik po to mirusįjį galėjo pargabenti į zoną.

Ta proga turiu paminėti, kad Lamos lageryje buvo nustatyta tam tikra laidojimo tvarka. Mirusius su baltiniais guldydavo į lovį, primenantį karstą, o vidurnaktį aš vienas veždavau karstą į ežero pakrantėje esančias kapinaites ir ten palikdavau. Kitą dieną sargybos vadas, surašęs laidojimo aktą, nuvykdavo su liudininkais ir darbininkais į kapinaites ir karstą užkasdavo.

Vienos tragiškiausių laidotuvių, kurias man teko matyti, buvo pplk. P.Daukšio. Poliarinė naktis, 50 laipsnių šalčio, apie metrą sniego... Vežant ežeru, didelių sunkumų nebuvo, bet išvažiavus į krantą, įklimpome į pusnis. Arklys besikapstydamas apvertė roges, karstas krisdamas atsivožė, lavonas iškrito. Arklys klimpsta pusnyse, aš iki juosmens sniege. Šiaip taip nužarstęs aplinkui sniegą, atverčiau karstą, įritau į jį velionį ir vargais negalais užstūmiau karstą ant rogių. Nutempiau iki kapinaičių ir palikau, o pats grįžau į lagerį. Kitą dieną pagal nustatytą tvarką P.Daukšį palaidojo sargyba.

Mjr. A.Dapkus, miręs trečiaisiais kalinimo Lamoje metais, buvo ketvirtasis lietuvis, kuris mirė iš dalies netekęs sveikatos, iš dalies – badu. Dėl neva netinkamo elgesio su arkliu viršininkas Antonovas jį iš vežėjo pareigų pašalino ir pasiuntė dirbti į mišką: žinoma, vežėju dirbti lengviau, negu žiemą miške. Be to, už malkų atvežimą viršininkui ar laisviesiems gyventojams dažnai būdavome atlyginami maisto likučiais. Toks staigus sąlygų pasikeitimas į blogą pusę A.Dapkaus sveikatai labai pakenkė, ir jis mirė, padirbęs naujoje darbo vietoje tik keturis mėnesius. Aplankęs jį paskutinę jo gyvenimo dieną, radau jau visiškai nusilpusį. Gulėjo jis guolyje bendrame barake, kurio sienos ir lubos siaubingai raudonavo nuo blakių knibždėlyno. Aš paskutinis mačiau jį gyvą, o jau kitą naktį vežiau į kapinaites. Beje, jos sutvarkytos 1990 metais. Ekspedicijos vadovo Romualdo Svidinsko ir jo bičiulių pastangomis iškilo paminklas iš granitinių riedulių visiems čia palaidotiems baltiečiams karininkams, o lagerio barako vietoje pastatytas koplytstulpis su metaline lenta, kurioje įrašytos 42 artileristų pavardės ir laipsniai.

Panašus likimas ištiko ir kitus Baltijos respublikų karininkus artileristus.

Iškankinti bado ir sunkaus darbo mirė latvių pulkininkai: Birkenštein, Jomerts, Kalninš, Štraus; papulkininkiai Kaspersons ir Makarov; estų pulkininkai: Toffer, Martma ir Tamm. O estų generolai Brede ir Kaulev po tardymo dingo be žinios, ir mums jų likimas nežinomas.

Mūsų, politinių kalinių, gyvenimas žymiai pasunkėjo, kai į Lamą įvairiems darbams pradėjo siųsti kriminalinius nusikaltėlius, kurie pradėjo mūsiškius terorizuoti. Tarp jų taip pat buvo išbadėjusių ir nusilpusių, kurie įvairiausiais būdais stengėsi išgyventi. Pavyzdžiu galėtų būti toks įvykis.

Iš mano prižiūrimų keturių arklių vienas nugaišo. Tai buvo Sartoji. Jos odą pakabinau tvarto palėpėje. Vieną dieną pastebėjau, kad oda apipjaustyta. Kaip tik tuo metu būrys kalinių krovė iš lėktuvo kviečius, kurių prisipildavo į veltinius ar kišenes ir valgydavo žalius. Taip kviečiai atsidurdavo išvietėje. Paaiškėjo, kad badmiriai iš ten kviečius įsigudrino išgraibyti, perplauti ir išsivirti iš jų sriubą, dėl skonio pridėdami ir nupjaustytos arklio odos gabalus.

Tarp naujai atveztų kriminalinių nusikaltėlių buvo ir tokių, kuriuos vadindavo "vor", "ūrk", "sučka". "Vor" buvo kriminalinių vyriausias, tarsi jų generolas. Visi turėjo beatodariškai jo klausyti, nepaklusnieji būdavo žiauriai baudžiami. Su kaliniais, ypač politiniais, jis elgdavosi diktatoriškai, iš jų išreikalaudavo arba atimdavo įvairius daiktus ir duoną. Net lagerio administracija bei sargybiniai jų privengė.

Tituluotieji "vorai" ir "ūrkos" kategoriškai atsisakydavo eiti į darbą. Sargyba imdavosi įvairiausių priemonių, bandydavo juos prievarta išvesti dirbti. Prievarta atvesti į darbų paskirstymo vietą, jie staiga išsirengdavo nuogai, nors tuo metu svilindavo 40 laipsnių šaltis. Sargyba, vengdama atsakomybės dėl aiškiai nenormalios jų mirties, vėl prievarta nutempdavo juos į gyvenamąsias patalpas. Taip jie likdavo šeimininkauti lageryje, nors ir buvo patys stipriausi mūsų padalinyje. Tuo tarpu išbadėję, nusilpę, vos ant kojų bepastovintys kariškiai buvo verčiami dirbti pačius sunkiausius darbus.

1944-ųjų vasarą, paskelbę, kad būsime išleidžiami laisvėn, devynis dar gyvus lietuvius (plk. K.Abaras dar buvo gydomas Norilsko ligoninėje) sulaipino į Lamon atsiųstą katerį ir nuplukdė į Norilską. Iš ten per Dudinkos uostą Jenisejaus upe atgabeno į SSRS europinėje dalyje esantį Mordovijos Temnekų lagerį, kuriame mes devyni kalėjome toliau.

Kaip mūsų likimai klostėsi toliau, parašysiu vėliau.

AMŽINOJO ĮŠALO SLĖNYJE

Stasys Buzas

Okupacija

Vykdydama Molotovo-Ribentropo 1939m. rugpjūčio 23d. sutartį-paktą, jo slaptuosius protokolus ir sulaužiusi 1939m. spalio 10d. Lietuvos ir SSRS savitarpio pagalbos sutartį, sovietų vyriausybė 1940m. birželio 14d. įteikė mūsų vyriausybei įžūlų ultimatumą su ypač ciniškais reikalavimais. Tas ultimatumas Lietuvos visuomenei buvo kaip perkūnas giedroje.

1940m. birželio 14-15 dienomis paskutiniame Lietuvos Respublikos vyriausybės posėdyje, kuris įvyko prezidento rūmuose, buvo sprendžiama, ar mūsų kariuomenė turėtų priešintis okupantams, ar ne. Prezidentas A.Smetona, Krašto apsaugos ministras K.Musteikis, Švietimo ministras K.Jokantas ir valstybės kontrolierius K.Šakenis siūlė priešintis, tačiau ministrų daugumos nuomone ultimatumas buvo priimtas. Kad ir labai keista, patenkinti sovietų reikalavimus ir nesipriešinti patarė abu buvę mūsų kariuomenės vadai – generolas S.Raštikis, vadovavęs kariuomenei nuo 1935 iki 1940 metų sausio mėn., ir generolas V.Vitkauskas, tas pareigas ėjęs iki 1940m. liepos 12d.

Per dvi dienas (1940m. birželio 15-16) sovietai, nukreipę į Lietuvą apie 12 divizijų su sunkiąja artilerija, kavalerija, tankais ir daugybe lėktuvų, užėmė svarbiausius strateginius mūsų krašto centrus, okupavo Lietuvą ir nedelsdami pradėjo naikinti mūsų Nepriklausomybę. Tam vadovavo iš Maskvos atsiųstas komisaras V.Dekanozovas. Buvo sudaryta J.Paleckio vadovaujama marionetinė vyriausybė, pakrikštyta "liaudies vyriausybės" vardu.

Prisidengę liaudies vardu, okupantai ir jų pakalikai, įvairaus plauko

kolaborantai per trumpą laiką panaikino visas Nepriklausomos Lietuvos valdžios institucijas, nutraukė politinių kalinių, visuomeninių ir net sporto organizacijų veiklą. Okupantai ypač skubėjo nuginkluoti ir panaikinti Lietuvos Šaulių sąjungą; tai jie per kelias dienas ir padarė. Prasidėjo ir Lietuvos kariuomenės perorganizavimas ir laipsniškas jos naikinimas. 1940m. liepos 3d. tuometinės vyriausybės priimtu įstatymu mūsų kariuomenė gavo "liaudies kariuomenės" vardą. Kariams pirmiausia buvo nuimti antpečiai, uždrausta turėti asmeninį ginklą, juos pradėjo "auklėti" savi politiniai vadovai – komunistai. Kariuomenės dalių kapelionai, dešimtys aukštųjų karininkų, beveik visų pulkų vadai, kariuomenės štabo skyrių vadovai, apskričių komendantai ir "reakcingai nusiteikę karininkai" buvo išleisti į atsargą, o kai kurie ir suimti – b.gen. K.Skučas, gen.št.plk. K.Dulksnys ir kiti.

1940m. rugpjūčio 3d. "priėmus" Lietuvą į Sovietų Sąjungą, to paties mėnesio pabaigoje mūsų "liaudies kariuomenė" buvo performuota į raudonosios armijos 29-ąjį teritorinį šaulių korpusą (apie 25 tūkst. karių). Korpuso vadu buvo paskirtas gen.ltn. Vincas Vitkauskas, divizijų vadais – gen.mjr. V.Karvelis ir gen.mjr. A.Čepas. Jų pavaduotojais buvo paskirti sovietiniai "komandyriai." Kremliaus valdžia mūsų, taip pat latvių ir estų korpusams paskyrė bandomąjį – vienerių metų laikotarpį, per kurį visa sudėtis (karininkai ir puskarininkiai) turėjo išmokti rusų kalbą, sovietinį statutą, o turėtą kvalifikaciją pakeisti sovietine.

Sovietiniai okupantai mūsų karius auklėjo ir "kultūrino" beveik 10 mėnesių – nuo 1940m. rugsėjo mėn. pradžios iki 1941m. birželio 22d., kai prasidėjo sovietų – vokiečių karas. Matydama, kad su mūsų kariais bendros kalbos nebus, sovietų karinė vadovybė 1940 metų rudenį 29-ąjį "lietuviškąjį" korpusą dislokavo taip, kad jis nebūtų pavojingas sovietams. 179-ąją ir 184-ąją pėstininkų divizijas perkėlė į Vilnių ir į Vilniaus rajoną (Trakus, Lentvarį, Švenčionėlius, Nemenčinę, Pabradę), be to, išsiuntė į Rokiškį, Obelius, Kupiškį. Kaune buvo paliktas 26-asis kavalerijos pulkas (buvęs husarų pulkas), bet ir jis 1941m. balandžio mėn. buvo išformuotas. Ukmergėje buvo dislokuota korpuso aviacijos eskadrilė. Žodžiu, mūsų kariai buvo nustumti kuo toliau nuo Vokietijos sienos, nes sovietai, nors ir "draugavo" su vokiečiais, žinojo posakį, kad atsarga gėdos nedaro.

Mes, Lietuvos kariai, iki paskutinio momento buvome drauge, jautėme vienas kito petį, nešiojome savo uniformą, mūsų kepurių kokardose ir

toliau švytėjo Vytis. Laukėme progos, kada susipjaus du galiūnai – rudieji ir raudonieji fašistai. Bet nepasikartojo Pirmojo pasaulinio karo variantas, kai nusilpus Vokietijai (pralaimėjus karą) ir Rusijai (prasidėjus Spalio revoliucijai), mažosios Europos valstybės – Lietuva, Latvija, Estija, Čekoslovakija ir Lenkija – atgavo nepriklausomybę.

Toliau įvykiai klostėsi taip: 1941-ųjų metų gegužės mėn. pabaigoje mūsų kariai iš savo dislokacijos vietų išžygiavo į vasaros stovyklas: 179-oji divizija į Pabradės, o 184-oji ir korpuso štabas – į Varėnos poligonus. Mūsų kaimynystėje išsidėstė sovietų karinės dalys. Ir tai buvo padaryta, kaip vėliau įsitikinome, sąmoningai. Bandomasis laikotarpis artėjo prie pabaigos, lietuviai sovietų lūkesčių nepateisino, todėl okupantai pradėjo veikti. Pirmas ir pagrindinis jų uždavinys buvo įvairių "pasitobulinimo" kursų ir karinių taktinių "pratimų" priedanga atskirti nuo eilinių lietuvių karių kuo daugiau vadų karininkų, kitaip tariant, palikti mūsų karius be aukštosios vadovybės, na, o paskui susitvarkyti ir su visais nepaklusniaisiais.

1941m. birželio mėn. pradžioje pulkų ir kitų didesnių dalių vadus lietuvius okupantai pakeitė sovietiniais, o 14 mūsų artilerijos karininkų išsiuntė į "pasitobulinimo" kursus Gorochovetske, ten juos ir suėmė; patį korpuso vadą gen.ltn. V.Vitkauską, divizijų vadus gen.mjr. A.Čepą ir gen.mjr. V.Karvelį ir dar kelis aukštus karininkus išsiuntė "pasitobulinti" į Maskvą. Šie trys generolai savo karjerą sovietų kariuomenės gretose pratęsė iki karo pabaigos.

Suėmimai Pabradėje ir Varėnoje

Lietuviai kariai liko be aukštosios karinės vadovybės, o tų pačių metų birželio 14-16 dienomis okupantai smogė mūsų karininkijai, ir ne tik jai, lemiamą smūgį. Pabradėje ir Varėnoje prasidėjo dideli suėmimai, kurių scenarijus buvo panašus – "taktiniai pratimai." Nepatikimi karininkai, viršilos ir puskarininkiai lietuviai buvo kviečiami į tariamus bendrus taktinius pratimus, o atvykę į pratimų vietas, buvo suimami ir nuginkluojami. Pavieniui ir grupėmis.

Visi suimtieji Pabradėje buvo suvaryti į 179-osios divizijos ypatingojo skyriaus nedidelę susirinkimų salę. Čia prie ilgo stalo jau sėdėjo suėmimams vadovavęs skyriaus viršininkas Vladas Krestjanovas ir apie 15 mė-

Lietuvių karininkų, žuvusių Norilske, memorialinė paminklinė lenta

Lietuviai memorialo atidengimo metu Norilske 1991m.

Monsinjoras A.Svarinskas memorialo atidengimo metu

lynkepurių saugumiečių.

Prie stalo, kur tikrino asmens dokumentus, asmeninius daiktus, taip pat nuplėšė nuo milinės ir munduro sovietinius karinius ženklus (tai leidau padaryti su didžiausiu malonumu), pirmiausia persimetėme žvilgsniais su Krestjanovu. Kadaise su juo vienerius metus mokiausi Kauno jėzuitų gimnazijoje – vienoje klasėje. Skaudu, žinoma, buvo skirtis su Vytimi kepurės kokardoje, kurią su didžiausiu įniršiu okupantai buvo išplėšę suimdami.

V.Krestjanovo vadovaujamai saugumiečių komandai atlikus suėmimo formalumus, buvome nuvaryti į čia pat pušyne stovintį prekinį vagoną, kuris vidurnaktį pajudėjo Naujosios Vilnios link.

Nuo N.Vilnios iki Babinino

1941m. birželio 14-16 dienomis Vilniuje, Pabradėje, Varėnoje ir kitose vietose suimtus mūsų karius okupantai laikė vagonuose, kurie iki birželio 16d. 23 val. stovėjo N.Vilnios geležinkelio stotyje.

Mūsų vagone buvo apie 40 likimo draugų, daugiausia 179-osios divizijos 259-ojo pulko karininkų: kapitonai – Stasys Danilevičius-Daniliūnas, daug metų tarnavęs mūsų kariuomenės 3-ajame pėstininkų pulke ir sėkmingai jame propagavęs sportą, ypač futbolą ir slidinėjimą, Leonas Lenkauskas, Jonas Masandukas, Jurgis Novoslauskas, Stasys Navickas, Liudas Urniežius. Tarp jų buvo ir 234-ojo pulko kapitonai – Petras Jaruševičius, didelis sporto entuziastas, buvęs Karo mokyklos fizinio lavinimo instruktorius ir tos pačios mokyklos viršininko adjutantas, ir Petras Jakutis.

Daugiausia mūsų vagone buvo pėstininkų leitenantų: 259-ojo pulko iždininkas Juozas Mundrys, broliai Stasys ir Petras Čiaučioniai, Karo mokyklos 18-osios laidos absolventai-Martynas Krukis, visad linksmas ir neieškantis žodžio Julius Ilgūnas, Martynas Grigonis ir vienintelis 215-ojo pulko leitenantas Antanas Bartušis. Matyt, jo pulko vadas, plk. Antanas Šurkus rado bendrą kalbą su pulko komisaru rusu ir sugebėjo taip susitvarkyti, kad tame pulke būtų kuo mažiau suimta.

Buvo mūsų vagone ir septynetas 179-osios divizijos artileristų. Vyriausias jų – Nepriklausomybės kovų savanoris, buvusio carinio generolo sūnus, gimęs Marijampolėje, mjr. Anatolijus Okulič-Kozarinas, daug metų tarnavęs mūsų kariuomenės 3-ajame artilerijos pulke. Įsitaisęs ant gultų

Lietuvių karininkų, kalėjusių Norilske, pavardės

prie vagono langelio, mjr. Kozarinas buvo ne tik vyriausias pagal laipsnį ir amžių karininkas, bet ir pats korektiškiausias, susikaupęs, nepraradęs geros nuotaikos ir nepamainomas mūsų žvalgas "pro langelį." Jis puikiai kalbėjo rusiškai, gerai žinojo Rusijos geografiją, todėl mums buvo itin reikalingas informacijos šaltinis. Su šiuo aukštos kultūros žmogumi teko ne vienerius metus būti lageryje toje pačioje brigadoje ir dirbti katorginius darbus, o po tremties bendrauti Kaune.

Drauge su mumis vagone buvo artileristai kapitonai-Benediktas Narvydas, Petras Mykolaitis, Jonas Mažylis, Antanas Tervydis, jaunesnieji leitenantai – Vincas Pečkaitis ir Petras Krasnickas. Prisimenu vagone buvusius viršilas – Mykolą Nekrošių ir Tomą Stašį. Pirmąjį pažinojau nuo paauglystės dienų, kai jis tarnavo autobūryje prie Krašto apsaugos ministerijos, o su Tomu Stašiu susipažinau Vilniuje, pradėjęs tarnauti 259-ajame pulke. Tai buvo labai pareigingas ir puikus karys, vėliau vienas pirmųjų miręs Norilske.

Kokia galėjo būti mūsų nuotaika tomis pirmomis nelaisvės valandomis? Mes buvome sovietinės klastos ir lietuviško patiklumo aukos. "Sulaužėte priesaiką ir nepasipriešinote okupantams", – taip dabar gana dažnai pasako mums mėgstantys įgelti žmonės. Ką gi, tokiems "narsuoliams" taip pat tiesiai atsakome – ėjome mums patikėtas pareigas sunkiausią ir juodžiausią mums ir mūsų tautai valandą, nebėgome į krūmus ar į Vokietiją, kaip tai padarė ne vienas mūsiškių, net ir aukšto rango karininkų. Iki paskutinio momento buvome kartu su eiliniais mūsų kariais, savo pavaldiniais, matėme, kaip šauniai jie elgėsi mums visiems gresiančio pavojaus akivaizdoje. Juk puikiai žinome, kad 120, o gal ir daugiau mūsų karių, karui prasidėjus, vaduodamiesi iš raudonųjų okupantų, garbingai žuvo. Jie nenorėjo palikti savo protėvių žemės. O dauguma mūsų, ar būtume pasielgę kitaip? Taigi, gerbiamieji, nepriminkite mums priesaikos! Mes jos nesulaužėme, o ir sovietinės nebuvome priėmę.

Birželio 16d., apie 23 val., mūsų vagonų sąstatas iš N.Vilnios pajudėjo Molodečno, Minsko, Oršos, Smolensko ir Maskvos link.

Birželio 19d., apie 5 val. ryto, buvome išlaipinti Babinino stotyje (netoli Maskvos). Čia mes, pabradiškiai, ir pasimatėme su varėniškiais kolegomis. Pamačiau klasės draugus karininkus – Česlovą Teišerskį-Teišeriūną ir Bronių Ramūną, su kuriuo ne vienerius metus sėdėjau gimnazijos suole, husarų

leitenantą Antaną Šantarą, karo mokyklos dienų bičiulius – Antaną Geležauską-Gelažių, Vladą Bražinską-Braži, Antaną Viršilą ir daugelį kitų. Nemaloni tai buvo akimirka, bet įvyko tai, kas įvyko.

Tą pačią dieną, lydimi sargybinių ir šunų, nužygiavome į Juchnovo lagerį, apie 20-25 km nuo Babinino. Prisimenu, nutaikęs progą, trumpo poilsio metu įsmukau į pakelėje stovinčią valstiečio trobelę ir, radęs joje senyvo amžiaus ir labai nuvargusią moterį, paprašiau gerti. Moteris, pamačiusi nesovietinės kariuomenės miline vilkintį vyriškį, lyg ir sutriko, bet netrukus atsikvošėjo, mediniu kaušu pasėmė iš kibiro vandens ir padavė man, kaip tai būtų padariusi sava motina. Atsigėriau, padėkojau gerajai moteriai ir greitai grįžau pas savuosius.

Yra išlikęs Pavliščevo šile surašytas aktas, kuriame nurodoma, kad vyr. politrukas Nizovas (mūsų ešelono konvojaus viršininkas) perdavė, o Juchnovo lagerio viršininkas valstybės saugumo leitenantas Kijus priėmė 256 areštuotus žmones – buvusius Lietuvos armijos karininkus. Į Juchnovo lagerį taip pat buvo atvežta apie 500 latvių ir apie 200 estų karininkų ir kitų laipsnių karių. Buvome tos pačios klastos aukos.

Karininkų memorialas Norilske

Juchnove sužinojome, kad čia, lageriuose, kalėjo tūkstančiai lenkų karių belaisvių, jie pastatė barakus. Juos apie birželio vidurį išgabeno nežinoma kryptimi. Gal į Katynę? Kas šiandien galėtų pasakyti? Kas dar įsiminė iš Juchnove praleistų dienų? Pirmiausia – netoli lagerio stovintys gražūs, šviesūs, su kolonomis, atrodo, įžymiojo rusų rašytojo L.Tolstojaus dvaro rūmai. Juchnove išmokome išsiskalbti viršutinius marškinius, o kai kurie kolegos, iš paprastos vinies pasidarę gana aštrius peiliukus, nusiskusdavo barzdą. Dainos mėgėjai latviai ir lietuviai vieną lietingą popietę net suorganizavo koncertą. Mūsiškiams dainininkams vadovavo kapitonas Antanas Saunoris, žinomų sportininkų – Vytauto ir Algimanto tėvas, kadaise pats buvęs neblogas futbolininkas, žaidęs Klaipėdos sporto sąjungos komandoje. Žodžiu, jautėmės lyg būtume ne suimti, o laikinai internuoti, kaip 1939 metų rudenį, prasidėjus vokiečių ir lenkų karui, pas mus buvo internuoti lenkų kariai. Deja...

Birželio 28d. paryčiui mes, baltiečiai, staiga buvome išrikiuoti ir vėl lydimi stiprios sargybos ir šunų, išžygiavome į Babinino stotį. Jau žinojome, kad prasidėjo Vokietijos ir Sovietų Sąjungos karas, o Babinino miestelyje ir stotyje pamatėme popieriaus juostomis apklijuotus langus. Aišku, saugantis bombardavimų.

Birželio 29d., apie pietus, dar nespėję pasveikinti visų Petrų ir Povilų, vėl buvome sugrūsti į prekinius vagonus, ir gana ilgas sąstatas pajudėjo į rytus. Kelionė buvo ilga ir sunki, mus aplenkdavo ir pasitikdavo įvairūs ešelonai – vieni pilni civilių, daugiausia tremtinių, kiti kariniai – į vakarus paskubomis buvo gabenama karinė technika ir žmonės. Apie tai mus, gulinčius ant grindų arba įsitaisiusius ant šiokių tokių gultų, informavo, kaip jau minėjau, prie langelio visą laiką budėjęs kolega Kozarinas. Iš šios, maždaug dvi savaites trukusios kelionės mums ypač įsiminė kiekvieną rytą ešelono sargybinių didelių medinių plaktukų stuksenimas į vagonus. Taip buvo tikrinama, ar kas nebandė pabėgti. Tą stuksenimą vadinome biliardu. Šiaip ar taip žinojome, kad esame vežami Sibiro link. Kaip ta kelionė susiklostys toliau, galėjome tik spėlioti.

Kasnojarske

Liepos 15d., apie 6 val. ryto, pervažiavęs Uralą, mūsų ešelonas sustojo

Krasnojarske. Mus apgyvendino miesto pakraštyje, prie Jenisejaus, tranzitiniame lageryje, standartiniuose vieno aukšto barakuose. Beje, ant gultų buvo tik tiek vietos, kad galėtume miegoti tik ant vieno šono.

Porą dienų dykinėjome. Lagerio vadovybė pasirūpino, kad būtume apkirpti ir nusiskustume barzdas. Beveik visi tai padarėme. Tačiau buvo ir tokių, kurie nutarė želdinti barzdas iki laisvės dienos. Ypač didelis barzdos auginimo propaguotojas buvo energingas kapitonas Balys Mitalauskas-Mitalas, nuo pat pirmųjų dienų labai nemėgęs lagerių prižiūrėtojų.

Antrąją ir trečiąją dieną už spygliuotų vielų tvoros, gal 50-70 metrų atstumu nuo mūsų, kitoje zonoje pastebėjome mūsų artilerijos karininkų uniforma vilkinčius vyriškius. Vieną jų pažinome tuoj pat. Tai buvo sidabragalvis brigados generolas Jonas Juodišius, Lietuvos karo mokyklos viršininkas. Be jo, retkarčiais pasirodydavo ir kiti kariškiai. Netruko užsimegzti ryšys. Į laiškutį buvo įvyniotas akmenukas ir gražiai permestas likimo draugams. Taip pranešėme mūsų artilerijos aukštiesiems karininkams apie save. Neabejojome, kad puikiai vieni kitus supratome.

Praėjo mėnuo nuo suėmimo. Atsidūrėme Sibire, kuriame kadaise kalėjo nemažai 1861 ir 1863 metų mūsų sukilėlių, vėliau knygnešių. Apie jų likimą buvome skaitę knygose. Taip susiklostė ir mūsų likimas – patys tapome Sibiro kaliniai. Tarpusavio pokalbiuose dažnai svarstėme, kuria kryptimi keliaus toliau baltiečių ešelonas – į rytus, į pietus ar į šiaurę. Atsakymo ilgai laukti nereikėjo.

Vieną ankstų rytą buvome išrikiuoti ir, lydimi mums jau įprastos palydos, atžygiavome į Krasnojarsko uostą prie Jenisejaus, vienos ilgiausių, plačiausių ir galingiausių Sibiro upių. Be abejo, čia mus atvarė ne su Krasnojarsko miesto revoliucinėmis vietomis susipažinti, o krauti į baržas statybines medžiagas: cementą, plytas, metalą, maisto produktus ir kitus krovinius.

Visą savaitę dirbome vergų darbą. Vieni, sukandę dantis ir įniršę, kiti tylūs ir pakantūs lieptu į baržą vilko ant pečių maišus cemento, rideno karučius plytų. Kapitonas Stasys Danilevičius-Daniliūnas, buvęs puikus sportininkas, su jam būdinga energija, lyg ir stengėsi parodyti, kad jam nebaisus tas vergiškas darbas; o tai lyg ir skatino likimo draugus parodyti okupantams, kad mes ne lepšiai. Deja, deja... Mielas ir nepamirštamas Stasys vienas pirmųjų paliko mūsų gretas.

Dirbdami uoste, matėme, kad Jenisejus teka į šiaurę. Taigi mums jau

buvo aišku, kad ir mes plauksime pasroviui. Kai kurie kolegos iš uoste dirbusių laisvųjų darbininkų girdėjo, kad tuos "fašistus", atseit pabaltiečius, nuplukdys į kažkokią Dudinką – į uostą prie Šiaurės jūros...

Į šiaurę

1941m. liepos 28d., apie 22 val., daugiau kaip tūkstantis baltiečių buvome suvaryti į baržos triumą. Prasidėjo mūsų kelionė į Šiaurę. Tada mes nematėme uolėtų Jenisejaus slenksčių, nė praslenkančių kaimų ir miestelių. Nežinojome, kad mūsų barža, traukiama motorlaivio, perkirto poliarinį ratą ir praplaukė aukštame Jenisejaus krante įsikūrusį uostą – Igarką. Čia 1929 metais atplaukė pirmieji statybininkai, vadinamieji laisvieji – komunistai ir komjaunuoliai. Po Antrojo pasaulinio karo (ir anksčiau) čia buvo vežami tūkstančiai kalinių ir tremtinių, tarp kurių buvo ir šimtai mūsų tautiečių.

Kad kelionėje nebūtų nuobodu ir greičiau bėgtų laikas, ltn. Juozas Lėvanas pasakojo ištraukas iš savo 1940 metų pradžioje išleistos knygos "Autovežimis" (automobilis). Arba štai mūsų Karo mokyklos paskutiniosios laidos (vadinome ją "paleckine") absolventas jaun.ltn. Kazys Danielius, vienas iš "laimingųjų", išleistas ant denio ūkiškiems darbams, kažkur aptiko pašarinių miltų, prisipylė jų į kišenes, į užantį. Grįžęs į triumą, Danielius iš tų miltų sulipdė daug kukuliukų ir pavaišino savo likimo draugus. Tų kukulių ne visiems užteko, bet mudu su Danieliumi, grįžę į Lietuvą, ne kartą juos prisimindavome.

1941m. rugpjūčio 9d., priešpiet, buvome išlaipinti Dudinkoje – nedideliame uoste. Tada dar nežinojome, kad esame Taimyro pusiasalyje, kurio žemės gelmėse yra didžiuliai gamtos turtai. Dudinka – Taimyro geologinės ir nacionalinės srities centras. 1987 metais Dudinkoje tebuvo penki namai ir nedidelė cerkvė. Sovietinės diktatūros metais, kai čia pradėjo dirbti kaliniai ir tremtiniai, Dudinka tapo šiuolaikiniu uostu.

Nežinojome, kad per dvylika dienų nuo Krasnojarsko iki Dudinkos nuplaukėme 2030 kilometrų. Ten prasideda Jenisejaus įlanka, dar toliau – Karos jūra. Nežinojome, kad už 96 kilometrų į rytus nuo Dudinkos yra gyvenvietė, vadinama Norilsku, kuris mums, baltiečiams, po ilgos ir sunkios kelionės taps galutine mūsų tremties ir kalinimo vieta – katorga.

Amžinojo įšalo slėnyje

1941m. rugpjūčio 10d. iš Dudinkos siauruoju geležinkeliu, ant atvirų platformų, per negyvenamą ir pelkynų išraižytą tundrą buvome nuvežti į darbininkų gyvenvietę – Norilską, kuris miesto vardą gavo tik 1953 metais. Dar neprivažiavę gyvenvietės, pastebėjome kalnų virtinę. XIXa. pabaigoje Norilsko kalnuose buvo rasta akmens anglies. 1919m. sovietų vyriausybė atsiuntė čia geologų būrį, kur tyrinėtojo Fiodoro Šmidto vardu pavadinto kalno papėdėje pastatė pirmą medinį namelį. Prie Norilkos upės krantų, amžinojo įšalo slėnyje ir aplinkiniuose kalnuose geologai aptiko didžiulius vario, nikelio, platinos, akmens anglies, fosforitų, smiltainių kalkių, grafito telkinius. 1935m. sovietų vyriausybė nutarė statyti kalnų metalurgijos įmones, o tų pačių metų liepos mėn. į šią gyvenvietę atvyko pirmieji statybininkai. Tundra juos pasitiko atšiauriai, nes čia jau rugsėjo mėn. prasideda labai gilios žiemos, kurios baigiasi tik gegužės mėn.; vyrauja 40-50 laipsnių šalčio, siaučia pūgos. Vasarą saulė nenusileidžia ištisus du mėnesius, o poliarinė naktis trunka 47 paras.

Pirmieji būsimo Norilsko statytojai buvo vadinamieji "laisvieji" sovietiniai žmonės, o nuo 1937 metų sovietų valdžia Norilsko gamtos turtų gavybai ir statyboms pradėjo naudoti tremtinių, kalinių darbo jėgą. Tokia vergiško darbo jėga tapome ir mes – baltiečiai kariai.

Atvežę į Norilską, gulagų šeimininkai pirmiausia mus išmaudė pirtelėje, kai kuriuos apkirpo, kai kuriems davė valdiškus baltinius. Taip "kultūringai" buvo aptarnauta baltiečių aukštų artilerijos karininkų grupė, kuri po visų šių paslaugų nukeliavo tada mums dar nežinomo Valioko (apie 12 km į rytus nuo Norilsko) kryptimi, o paskui Norilkos upe nuplukdyta prie Lamos ežero. Ten artileristai kalėjo iki 1944 metų vasaros, paskui likę gyvi kaliniai buvo išskirstyti į kitus Sibiro lagerius.

Daugiausia baltiečių karių liko Norilske ir buvo apgyvendinta 7-ajame spec. lageryje. Tai buvo Norilsko kalnų virtinės viduryje stūksančio kalno šlaite įrengtas lageris. Vienaaukščių medinių barakų teritorija buvo aptverta dvieile spygliuotos vielos tvora, o keturiuose lagerio kampuose grėsmingai styrojo kelių metrų aukščio sargybos bokšteliai. Pietiniame lagerio pakraštyje tekėjo Medvežij (Meškos) upelis. (Kadaise toje vietoje vienas pirmųjų Norilsko gyventojų – kalnų inžinierius Nikolajus Urvancevas pastebėjo

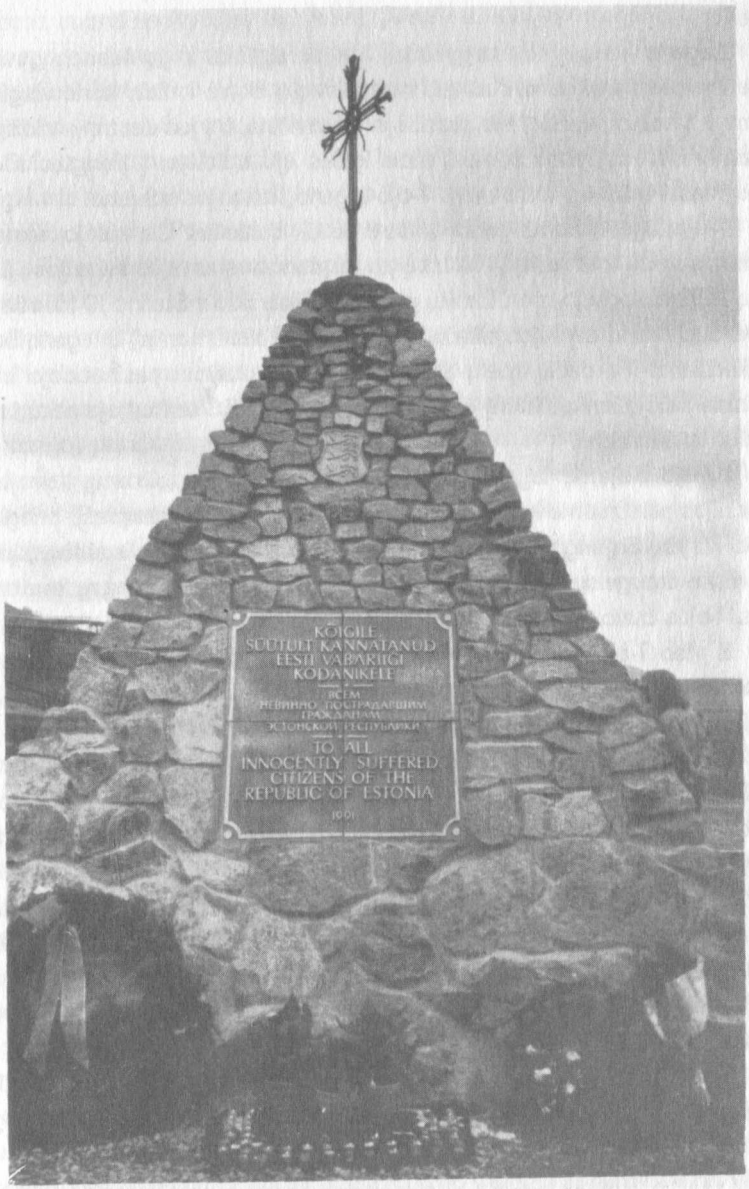

Paminklas Norilske, pastatytas 1991m.

mešką.)

Lagerio vadovybė, sargybiniai, kiti pareigūnai ir jų šeimos gyveno gretimuose barakuose. Kalinius nuo laisvųjų skyrė kelias, kuris vingiavo žemyn į kalno papėdę, kur prasidėjo gyvenvietė, ir į jos centrą – didžiulės pramoninės statybos zoną. Toliau kelias ėjo aukštyn į įrengtas rūdos kasyklas. Maždaug tokia buvo 7-ojo lagerio teritorijos schema.

7-ojo lagerio kontingentą sudarė ne tik baltiečiai. Čia kalėjo nemažai lenkų, suimtų ir atvežtų į Norilską po raudonosios armijos invazijos į Lenkiją 1939m. rugsėjo mėn. Lenkų generolo Sikorskio ir Stalino 1941m. liepos 30d. susitarimu Lenkijos piliečiai (ir žydų tautybės žmonės) iš lagerių buvo paleidžiami. Tų pačių metų pabaigoje tuo susitarimu pasinaudojo ir su mumis kalėję lenkai, kurių dauguma išvyko į SSRS teritorijoje atkuriamą lenkų kariuomenę.

Kalėjo 7-ajame lageryje ir apie 200 ispanų respublikonų, kovojusių Ispanijos pilietiniame kare. Po gen. Franko pergalės jie pasiprašė prieglobsčio Tarybų Sąjungoje ir, nors dauguma buvo komunistai, visdėlto atsidūrė Norilske drauge su graikų, jugoslavų, bulgarų, rumunų ir vengrų komunistais. Tokia buvo Stalino diktatūros gulagų realybė.

Iš viso 7-ajame lageryje kalėjo apie 2000 įvairių tautybių kalinių. Iš pradžių visi buvome lyg ir politiniai kaliniai, bet ilgainiui mūsų gretas papildė įvairūs kriminaliniai nusikaltėliai iš Sovietų Sąjungos.

Lagerio vadovybė be darbo mūsų nelaikė. Tuoj pat pradėjo organizuoti darbo brigadas. Mūsų, latvių ir estų vyresnieji karininkai ėmėsi iniciatyvos, ir brigados buvo sudarytos (nenorėta iniciatyvos atiduoti šeimininkams). Į brigadas stengėsi burtis viename pulke tarnavę kolegos. Buvo sudarytos brigados – gen.št.plk. M.Stankaičio (vėliau iš jo brigadą perėmė plk.ltn. V.Baršauskas), plk.ltn. J.Šečkaus (perėmė ltn. B.Ponelis), mjr. J.Saukos (perėmė kpt. A.Saunoris), mjr. V.Mikalausko (perėmė ltn. V.Dulkė), kpt. A.Aleksiejūno, ltn. A.Kneitos, vrš. A.Neubacherio ir civ. tarnautojo P.Medalinsko.

Spalio mėn. pradžioje, kai į Norilską buvo atvežta nauja grupė mūsų karių, suimtų jau prasidėjus karui Rusijoje, buvo sudarytos dar 2 brigados – ltn. K.Kvedaro (buvo sušaudytas) ir vrš. T.Korolkovo.

Kartu su mumis kalėjo ir civilių žmonių grupė, kuri susibūrė į L.Burbulio vadovaujamą brigadą. Ją sudarė karo išvakarėse įvairiuose Lietuvos kam-

peliuose suimti mokytojai, ūkininkai, girininkai, kitų specialybių žmonės. Tai buvo ypač tragiško likimo brigada. Pats brigadininkas, urėdas A.Čepas, gimnazijos direktorius J.Kutra, mūsų sporto pradininkas, mokytojas ir atsargos majoras A.Škėma buvo sušaudyti, daugelis mirė.

Sukomplektavus brigadas, joms buvo paskirti "šefai" – prižiūrėtojai, daugiausia rusai kaliniai, pasižymintys žiaurumu ir solidžiu lagerinių keiksmažodžių žodynu. Po to buvo įsakyta atiduoti į sandėlį karinę uniformą, kurią vis dar vilkėjome, ir apsirengti lagerio drabužiais – kerziniais batais ir "šimtasiūle".

Retas kuris įvykdė pirmąjį lagerio valdžios įsakymą. Jau buvome girdėję, kad Norilske žiema ankstyva ir atšiauri, todėl buvo pats laikas pagalvoti, kaip ginsimės nuo šalčių ir pūgų. Nelaukdami patarimų, iš ilgų milinių (kas dar turėjo) pasidarėme striukes arba liemenes, o likusią medžiagą atidavėme likimo draugams, kurie buvo suimti tik su vasarine uniforma. Man pasisekė. Tą klastingą birželio 14-osios pavakarę, išeidamas į bendrus "naktinius pratimus", apsivilkau ne tik mundurą, bet ir kareivišką milinę, kurioje mama buvo įsiuvusi šiltesnį pamušalą...

Pirmoji darbavietė

Sovietų Sąjungos ir Vokietijos karas, iš pradžių vokiečiams gana sėkmingas, vyko toliau. Kremliaus vadovai priminė Norilsko kalnų metalurgijos kombinato vadovams, kad Sovietų šaliai reikia nikelio, vario, kitų metalų, taip pat akmens anglies. Visų tų gėrybių Norilske, kaip jau minėjau, buvo pakankamai. Antroji užduotis buvo – vietoj senos nedidelės gyvenvietės, Ilgojo ežero šiauriniame krante pradėti naujo Norilsko miesto statybą ir jau 1942 vidurvasarį atiduoti pirmąjį daugiabutį namą.

Mūsų brigadai vadovavo mjr. Juozas Sauka. Pirmoji mūsų darbavietė ir buvo naujo miesto statyboje, prie kelio tiesimo darbų. Po kasdienės brigadų išleidimo pro lagerio vartus ceremonijos vieną rugpjūčio rytą atvarė mus prie pietinio Ilgojo ežero kranto.

Pirmoji darbo užduotis buvo paprasta – išlyginti ant ežero kranto esančius kauburėlius ir griovius, o gruntą karučiais vežti į kelio trasą. Kiti turėjo su karučiais važiuoti į žvyro karjerą ir gruntą taip pat vežti į trasą.

Mūsų brigadoje buvo 3 majorai – J.Sauka, P.Juodvalkis ir A.Okulič-

Kozarinas, 9 kapitonai – A.Saunoris, J.Frankas, N.Guzikas, P.Jaruševičius, P.Mykolaitis, B.Narvydas, V.Grinius, L.Literskis ir J.Tėvelis, 9 leitenantai – J.Mundrys, V.Butkus, broliai Stasys ir Petras Čiaučionai, V.Narijauskas, V.Senulis, A.Šarupičius, J.Ilgūnas ir M.Krukis, 8 jaunesnieji leitenantai – J.Šimoliūnas, K.Danielius, J.Narijauskas, A.Jazbutis, S.Matišiūnas, P.Krasnickas, K.Stasiulionis ir aš, šio rašinio autorius, 2 viršilos – K.Dambrauskas ir I.Kiesylius.

Taip susibūrėme. Visi draugiškai bendravome, buvome vieningi. Vyriausio amžiaus buvo Juodvalkio, Franko ir Saunorio grandis, visi seni pažįstami, daug metų atitarnavę mūsų kariuomenei. Gražiai bendravo kapitonų Literskio, Tėvelio ir Guziko grandis. Jaunesnieji leitenantai Danielius ir Šimoliūnas buvo ne tik kuklūs jaunuoliai, bet ir visada pasiruošę padėti vyresniesiems. O korektiškiausias ir niekada nedejuojantis dėl savo likimo buvo visų mūsų gerbiamas artilerijos majoras Kozarinas – pavyzdys jauniems karininkams. Mokėmės iš jo, kaip reikia ginti karininko garbę ir orumą, kartais net sukandus dantis, kai tave išdrįsta įžeisti koks nors lagerio keikūnas ir pašlemėkas.

Prie Ilgojo ežero, kuris, kaip vėliau pastebėjome, niekada neužšaldavo, dirbome iki spalio mėnesio. Nuo 1942m. pavasario, ištrėmus mjr. Sauką į Dudinką, mūsų brigadai pradėjo vadovauti kapitonas A.Saunoris. Kaip ir visos baltiečių brigados, mūsų brigada nuėjo ilgą žiaurios katorgos kelią. Po 10-12 val. dirbome įvairiuose metalurgijos ir chemijos pramonės objektuose – gamyklų, įmonių, atskirų cechų statyboje – kasėme tranšėjas, betonavome, krovėme statybines medžiagas.

Žemė Norilsko slėnyje buvo ypatinga. Ji čia įšaldavo taip, jog per trumpą vasarą nespėdavo įšilti. Taip Norilske atsirado amžinas įšalas, siekęs 200-250 m gylį, o atšilusios žemės sluoksnis retai būdavo storesnis kaip 1-1,5 m. Kastuvas ir laužtuvas amžinojo įšalo neįveikdavo, kapliai greitai atšipdavo. Taigi kokią ten darbo normą pajėgdavo įveikti katorgininkai?

Ilgainiui įšalui įveikti buvo pradėti naudoti ne tik galingi ekskavatoriai (matėme Norilsko laukuose ir amerikietiškus), bet ir elektros srovė, kūrenami laužai, sprogdinama žemė.

Darbas buvo katorginis. O maistas? Maisto talonuose buvo parašyta: pusryčiai, pietūs, vakarienė, o valgydavome tik du kartus – rytą ir vakare kaušas srėbalo ("balandos"), 150-200 gramų košelės, dažniausiai, kaip minė-

jau, sorų kruopų. Duonos davinys ("paikė") – 500-600 g ir tik 150-200 g, jeigu neįvykdėme normos. Mūsų brigada gaudavo ir 900 g duonos, bet už tai turėjome duoti kyšį darbų vykdytojui arba meistrui – visą "paikę". Tokį kyšį kasdien aukodavo du brigados nariai, pasilikdami sau tik pusę davinio. Kartais už įvykdytą normą gaudavome ir tabako, kuris taip pat beveik visas tekdavo "vziatkovičiams".

Tokia tad buvo Norilsko – amžinojo įšalo slėnio realybė. Prasidėjo ligos – skorbutas (cinga), dizenterija, visiškas organizmo išsekimas. Todėl ir krito kaip lapai mūsų likimo broliai!

Tardymas

Nežinojome, kiek ta mūsų katorga tęsis. Nebuvome nei tardomi, nei teisiami. Atvežė – ir iš karto prie sunkiausių darbų. Priverstinio darbo vergai turi dirbti, o ar jie kalti, ar ne, tai visiškai nesvarbu. Jie – liaudies (kokios "liaudies"?) priešai!

Nepaisydami jokių tarptautinės teisės įstatymų, Sovietų Sąjungos Vidaus reikalų liaudies komisariato, kurio žinioje buvo Vyriausioji lagerių valdyba (Gulagas), darbuotojai – sovietiniai budeliai 1941m. rugsėjo pabaigoje pradėjo baltiečių karių tardymą. Tai vyko čia pat, už 7-ojo lagerio zonos esančio barako kabinetuose.

Atsimenu, rugsėjo 29d. mane pas tardytoją palydėjo pagyvenęs rusas sargybinis, nešinas caro laikų šautuvu. Kabinete už rašomojo stalo sėdėjo geltonsnapis saugumietis, neprisimenu, koks buvo jo karinis laipsnis. Ant stalo šalia kalendoriaus, rašalinės ir kelių segtuvų gulėjo pistoletas, turbūt pagąsdinti, jeigu reikės. Pasiūlęs sėstis ir cigaretę, mano būsimasis tardytojas paaiškino, kodėl esu pakviestas, ir paklausė, ar aš suprantu rusiškai. Nors rusiškai kalbėjau neblogai, atsakiau "neponimaju". Tada tardytojas trumpam išėjo iš kabineto ir grįžo su vertėju. Tai buvo kapitonas Petras Jakutis, su kuriuo važiavau viename vagone. Ką gi, neblogai, bus liudytojas, kuris girdės, ką aš pasakosiu.

Paaiškinęs tardymo taisykles ir tardomojo teises, tardytojas pradėjo nuo paprasčiausių klausimų – karinis laipsnis, pavardė, vardas, tėvavardis, kur tarnavęs ir kokiose pareigose. Toliau – šeimos (tėvų) socialinė padėtis ir t.t. Tardymo pradžia buvo rami, be įtampos. Tardytojas tik rašė, rašė...

Paskui prasidėjo "rimtesni" klausimai, o kai paklausė, kaip sutikau Raudonąją armiją 1940 metų birželio mėn., atsakiau: kaip kariuomenės vadas gen. V.Vitkauskas įsakė, taip ir sutikau (1940m. birželio mėn. 15d. įsakymas Nr.26). Mano pagalbininkas vertėjas kpt. Jakutis tik šypt šypt. Kaip pasakiau, taip ir išvertė. Tardytojas susiraukė, atrodo, norėjo supykti, bet susivaldė. Juk jis to įsakymo nebuvo skaitęs. O jam betrūko tik pridurti, kad mes, lietuviai, padėkotume ir išbučiuotume mus okupavusią armiją...

Paskutinis berods ketvirtas tardytojo klausimas buvo, ar turiu giminių užsienyje. Atsakymas buvo trumpas – ne! O kai tardytojas pradėjo skaityti tardymo protokolą, kpt. Jakutis linkčiojo galvą, patvirtindamas, kad protokole suktybių nėra. Pasirašiau ir tuojau pat abu su Jakučiu buvome nuvesti į zoną.

Po tardymų visada su likimo draugais aptardavome jų eigą, pasakodavomės, kaip tardydavo, kokie buvo klausimai. Iš tarpusavio pokalbių sužinodavome, kad kai kurie tardytojai su tardomaisiais elgdavosi grubiai. Būta atvejų, jog tardomajam smogdavo pistoletu į galvą, kai kuriuos nurengdavo ir beveik plikus išvarydavo laukan, o čia spigindavo 30-40 laipsnių šaltis.

Beveik visus tardė po du kartus. Jokio teismo nebuvo, ir tik 1942m. gruodžio mėn. pabaigoje bei 1943m. pavasarį buvo paskelbti Ypatingojo pasitarimo nuosprendžiai. Įkalinimo laikas buvo nuo 5-erių iki 10 metų griežtojo režimo lagerio. Niekas nebuvo nuteistas 9-eriems metams.

Aukštieji karininkai, ypač Nepriklausomybės kovų dalyviai, kovoję prieš bolševikus ir gavę Vyčio kryžius, buvo nuteisti už priešiškumą sovietų valdžiai ir gavo 10 metų. Pagalvodavome, iš kur tardytojai turėdavo informacijos apie Vyčio kryžiaus kavalierius ir jų kovą su bolševikais. Buvo šnekama, jog tokias žinias tardytojams suteikdavo kai kurie mūsų likimo broliai. Buvo tokių, pasirodo, ne tik tarp mūsiškių, bet ir tarp latvių bei estų. Saugumiečiai sugebėdavo rasti šiaudadūšių.

1956m., prasidėjus vadinamajam atšilimui, kai Kremliuje sėdėjo Nikita Chruščiovas, kreipėmės į Sovietų Sąjungos karinį prokurorą, kad mus reabilituotų. Mano bylą nusiuntė į Vilnių. Kai apsilankiau pas anuometį respublikos prokuroro pavaduotoją (pavardės neprisimenu), tai jis, pavartęs mano bylą, ištarė: "Tai už ką čia jie jus nuteisė?" Atsakiau: "Taigi ir aš nežinau, už ką jie mane nuteisė. Lietuvai, atrodo, nenusikaltau..." Prokuroro

pavaduotojas tik pasimuistė, ir mūsų pokalbis baigėsi. Netrukus iš Lietuvos TSR Aukščiausiojo teismo gavau pažymą, kurioje buvo parašyta, kad teismo 1956 metų birželio mėn. 1d. sprendimu, nesant kaltės įrodymų, Ypatingojo pasitarimo prie Valstybės saugumo komiteto 1942m. rugsėjo mėn. 5d. nutarimas panaikintas, mano byla nutraukta. Vadinasi, aš reabilituotas. Tokias pažymas gavo ir mano likimo draugai, kurių bylas nagrinėjo Pabaltijo karinės apygardos prokuratūra. Tačiau, nepaisant "gerų" sovietų teisėtumo organų ketinimų, ir toliau buvome "liaudies" priešai.

Padavę pareiškimus reabilituoti, malonės neprašėme, kaip kai kas bando mums papriekaištauti, bet tos pažymos padėjo buvusių nuteistųjų vaikams įstoti į aukštąsias mokyklas. Na, ir aš buvau priimtas studentu į Vilniaus universitetą.

Antrasis ešelonas

Kaip jau minėjau, 1941m. spalio mėn. pradžioje į Norilską buvo atvežta grupė mūsų karių, kurie, prasidėjus Vokietijos – Sovietų Sąjungos karui, drauge su raudonarmiečiais iš Pabradės poligono traukėsi Baltarusijos kryptimi. Apie tą traukimąsi gana išsamiai rašoma 1941m. gruodžio mėn. Vilniuje atgaivintame "Karyje". Žinome, jog traukiantis daug mūsų karių žuvo, nemažai buvo suimta prie Velikije Luki, o treti tęsė tarnybą 16-oje lietuviškoje divizijoje.

Antrajame ešelone tarp kareivių, puskarininkių ir karininkų buvo ir pulko kolegos – kpt. Stasys Gromnickis, ltn. Kęstutis Kvedaras ir jaun.ltn. Vladas Pukelevičius-Pukys. Sutikau ir seną bičiulį – ltn. Kazį Juodį, kuris, lankydamas Kauno "Aušros" gimnaziją, gyveno pas mano tėvus. Dieve mano, kokie jie buvo išvargę: karo pradžia, pasitraukimas, nesėkmingos pastangos išsivaduoti iš okupantų, vėliau suėmimas padarė savo.

Naujieji apie 60 žmonių susibūrė į K.Kvedaro ir T.Korolkovo vadovaujamas brigadas. Gyvenome tame pačiame septintajame, dirbome tuos pačius katorginius darbus, valgėme tokį pat menką maistą, tik mūsų trėmimo stažas buvo didesnis. Nepaisant to, mūsų visų dar laukė likimo skirti fizinių ir dvasinių jėgų išbandymų metai.

Pirmieji katorgos metai (1941-1942) vieniems baigėsi ypač tragiškai – jie buvo sušaudyti, kitų organizmas išseko nuo sunkių darbų ir labai men-

ko maisto. Nesibaigiančios kratos (šmonai) naktimis, tik grįžus iš darbų – gainiojimas į kitus staigius darbus, nuolatinis tyčiojimasis ir žeminimas darė savo. Prasidėjo mirtys. Mirusius žiemą kraudavo į roges, nuveždavo prie sargybinės ir išversdavo. Lavonus patikrindavo – persmeigdavo durtuvais, kad koks vargšas katorgininkas nesugalvotų pabėgti. Jokių kapų nebuvo. Buvo bendra duobė, į kurią vieną ant kito kraudavo, o paskui užversdavo sušalusios žemės grumstais. Taip laidodavo būsimojo 25-ojo fabriko laukuose, o vėliau Šmidto kalno papėdėje, prie nulinio piketo. Taip buvo tyčiojamasi!

Šiandien Norilskas vadinamas šiauriausiu pasaulio miestu, Taimyro pusiasalio perlu. Tačiau pamirštama, kad Norilskas – miestas, pastatytas ant kalinių kaulų!

Toliau pateikiami Norilske mirusių ir į Lietuvą grįžusių mūsų karių sąrašai. Jie nėra visiškai tikslūs ir negali tokie būti, nes po 50 metų sunku tokius sudaryti. Tegul atleidžia mums mirusiųjų artimieji ir giminės – padarėme, ką galėjome.

Baigdamas norėčiau pateikti keletą duomenų:

1943 metų vasarą beveik visi 7-ajame lageryje kalėję baltiečiai buvo perkelti į 6-ąjį – eksploatacinį lagerį, kuriame tilpo apie 600 kalinių (lageris buvo į rytus nuo septintojo). Dauguma šio lagerio kalinių (tarp jų ir lietuviai) dirbo įvairiose gamyklose ir įmonėse buhalteriais, laborantais, įvairių sandėlių vedėjais ir kitose pareigose.

1943m. liepos 1d. iš Norilsko į Krasnojarską išvyko įvairių tautybių "klipatų" ešelonas, kuriame buvo ir 36 lietuviai: tarp jų b.gen. Z.Gerulaitis (vėliau miręs Taišeto lageryje), plk.ltn. K.Mašanauskas (1946m. grįžęs į Kauną), kpt. P.Ramančionis (grįžęs į Lietuvą). Pakeliui mirė leitenantai Č.Rickevičius ir J.Levanas. Kur jie mirė, duomenų neturime. Taip pat nėra duomenų apie Dudinkoje likusį kpt. J.Mažylį.

Iki šiol nepavyko išsiaiškinti visų čia paminėtų 36 lietuvių pavardžių. Galbūt kai kurie jų jau yra įrašyti Norilske pastatyto paminklo lentoje. Nežinome.

Pasibaigus karui, daug mūsiškių dirbo įvairiose gamyklose. Šių eilučių autorius, dar būdamas kalinys, buvo įdarbintas chemijos laboratorijoje, tapo "chemiku". Kartu su juo laboratorijoje dirbo keturi kaliniai latviai, du kaliniai rusai, vienas baltarusis. Na, o visos laborantės merginos buvo laisvosios.

Nesipešėm, gražiai sugyvenom. Ir tai laboratorijos vedėjos (laisvosios) inžinierės Raisos Semionovnos Jachontovos, žydų tautybės moters dėka. Bet apie tai kituose rašiniuose.

Kas pokario metais dar buvome likę gyvi, turėjome daugiau galimybių grįžti į Lietuvą. Žinoma, atkalėję nustatytą terminą, ne visi grįžome namo. Vieni tik dėl jiems žinomų priežasčių, kiti dėl gero uždarbio liko šiaurėje. Aš grįžau į Tėvynę 1949 metais, kai Lietuvoje jau buvo prasidėjusi kolektyvizacija, o mūsų miškuose kovojo laisvės kovotojai. Gyvenimas buvo nelengvas, ir vis dėlto sulaukiau Lietuvos Nepriklausomybės atkūrimo ir pripažinimo!

1941-1951 METAIS NORILSKO LAGERIUOSE KALĖJĘ IR GRĮŽĘ Į LIETUVĄ KARIŠKIAI

Sudarė Stasys Buzas

Pulkininkai

1. Aleksandravičius-Aleksis Bronius
2. Meškauskas Povilas

Pulkininkai leitenantai

1. Baršauskas Vladas
2. Dovydaitis Pijus
3. Kukta Tomas
4. Mašanauskas Ksaveras
5. Mikučionis Ignas

Majorai

1. Gavelis Leonas
2. Juodvalkis Pranas
3. Karevičius Bronius
4. Kazlauskas Alfonsas
5. Krištapavičius Povilas
6. Mikalauskas Vytautas
7. Okulič-Kozarinas Anatolijus
8. Patašius Juozas
9. Požėla Eduardas
10. Stanelis Ildefonsas

Kapitonai

1. Adomonis Karolis
2. Balčiūnas Stasys
3. Botyrius Jonas
4. Grinius Vladas
5. Guzikas Nikodemas
6. Jaruševičius Petras
7. Juozapaitis Leonas
8. Matusonis Jonas
9. Mykolaitis Petras
10. Mitalauskas-Mitalas Balys
11. Narvydas Benediktas
12. Petraitis Jonas
13. Porutis Domas
14. Povilanskis Antanas
15. Ramančionis Pranas
16. Saunoris Antanas
17. Tuminas Stasys
18. Zeleniakas Antanas
19. Zienius Juozas

Leitenantai

1. Bačiulis Alfonsas
2. Burnickas Jonas
3. Butkus Vincas
4. Čaplikas Petras
5. Černius Mykolas
6. Degutis Vincas
7. Dirda Antanas
8. Dulkė Vladas
9. Gaidamavičius Juozas
10. Gelumbauskas Feliksas
11. Germanavičius Martynas
12. Gustas Antanas
13. Inčiūra Adolfas

14. Jakšukas Stasys
15. Jankus Aleksas
16. Kalibatas Alfonsas
17. Kalpokas Pranas
18. Kneita Antanas
19. Krukis Martynas
20. Lapinskas Vincas
21. Mažonas Kazys
22. Narijauskas Vacys
23. Navaitis Antanas
24. Orbakas Mykolas
25. Paliulis Petras
26. Paškevičius Vilius
27. Ponelis Bronius
28. Rakaitis Juozas, gyv. Taišete
29. Ramūnas Bronius
30. Senulis Vincas
31. Sprindys Vaclovas
32. Stankevičius Kazys
33. Stundža Romualdas
34. Šantaras Antanas
35. Šarupičius Andrius
36. Tiškus Feliksas
37. Urbietis Petras
38. Vaitiekūnas Bronius
39. Varkalys Kazys
40. Varnas Jonas
41. Vitas Jonas
42. Žlioba Antanas
43. Žukas Antanas

Jaunesnieji leitenantai

1. Aleksandravičius Vladas
2. Buzas Stasys
3. Danielius Kazys

4. Daugirdas Tadas
5. Frankas Kostas
6. Jankauskas-Jankaitis Juozas
7. Janušauskas Ipolitas
8. Jazbutis Aleksandras
9. Kiršlys Povilas
10. Krasnickas Petras
11. Lelėnas Eugenijus
12. Martinėnas Stasys
13. Narijauskas Justinas
14. Navakas Jonas
15. Palukaitis Juozas
16. Pečkaitis Vincas
17. Rimkus Juozas
18. Sakalavičius Simas
19. Stankevičius Marijonas
20. Stasiulionis Kazys
21. Stasytis Jonas
22. Šidagis Julius
23. Šimoliūnas Juozas
24. Šimonis Teofilis
25. Tijūnaitis Algirdas
26. Trakinskas Povilas
27. Turūta Antanas
28. Urbelis Jonas
29. Urbonavičius Liudas
30. Virkutis Pranas
31. Viršila Antanas
32. Vojevodskis-Vaivydis Mykolas, gyv. Norilske
33. Žvinklys Alfonsas

Viršilos ir puskarininkiai

1. Augustinaitis Jonas
2. Bružas Kazys
3. Jasonas Pranas

4. Česnulis Kostas
5. Korolkovas Tichonas
6. Kriščiūnas Motiejus
7. Mackus Kazys
8. Micuta Juozas
9. Paškevičius Kazys
10. Petronis Albinas
11. Sabaliauskas Antanas
12. Vaitkevičius Juozas
13. Žvikas Vladas

Kareiviai ir civiliai tarnautojai

1. Alekna Juozas
2. Karvelis Jonas
3. Krasauskas Ignas
4. Medalinskas Petras
5. Ramanauskas Jonas
6. Ramonis Petras
7. Razgaitis Jonas
8. Slivinskas Antanas
9. Stankevičius Antanas
10. Šmitas Jurgis
11. Trečiokas Vytautas
12. Vaitkevičius Jonas
13. Varnas Justas
14. Zubrickas Stasys

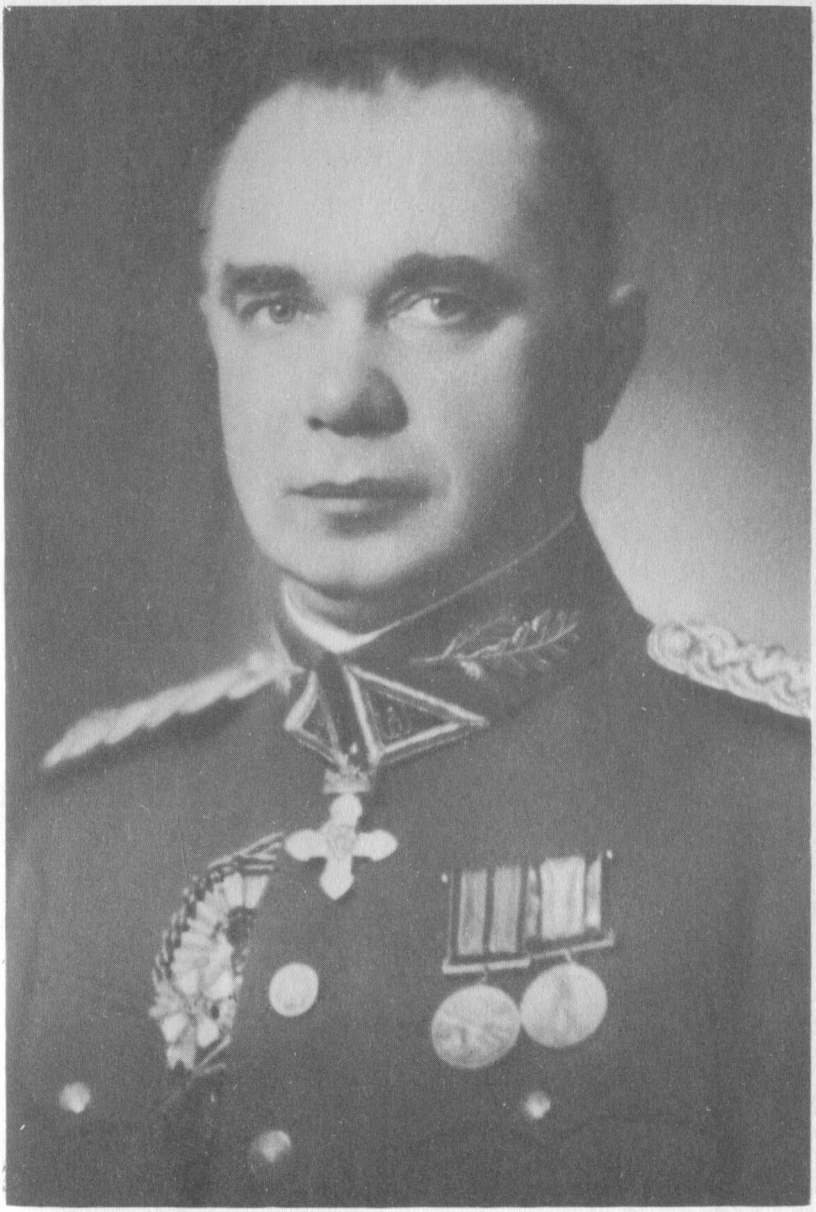

Gen. Juozas Barzda-Bradauskas

Gen. Itn. Zenonas Gerulaitis

Plk. Alfonsas Sklėrius (žuvo Lamoje)

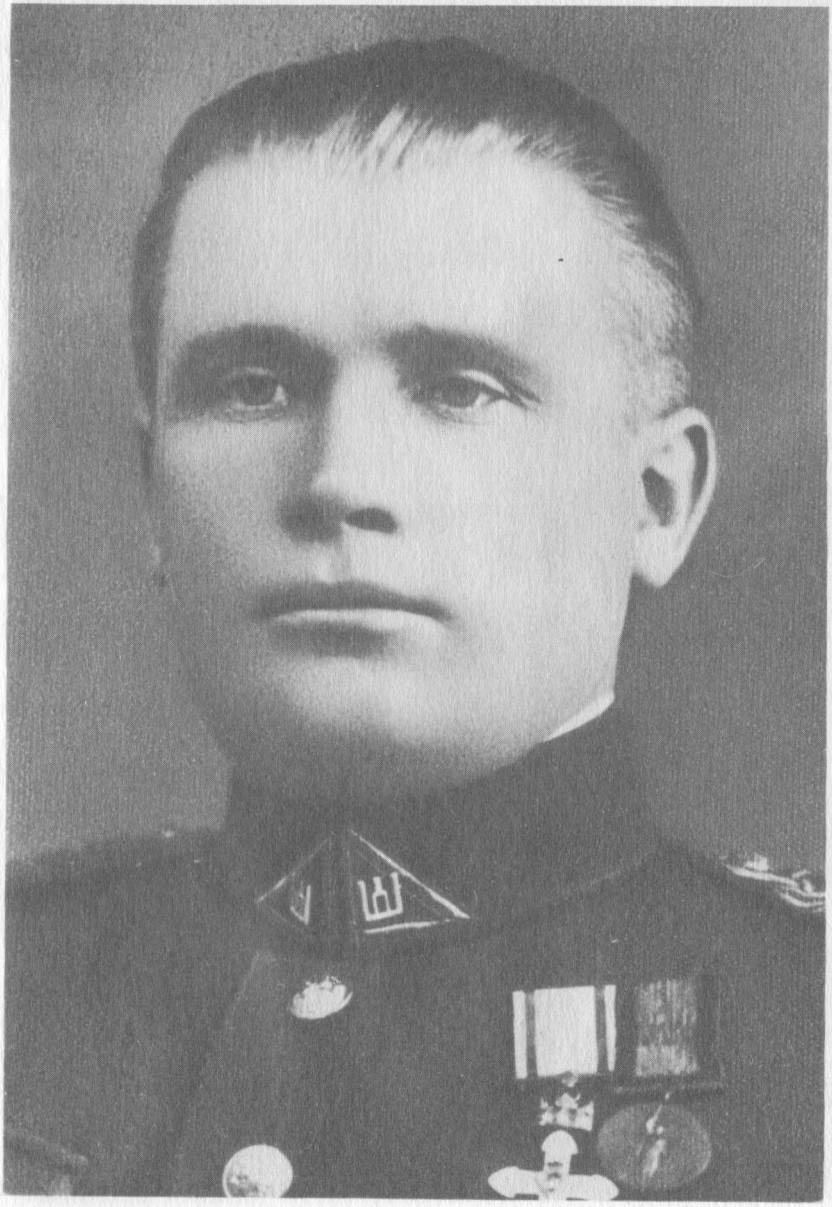

Plk. Leonas Rupšys (žuvo Lamoje)

Plk. ltn. Petras Daukšys (žuvo Lamoje)

Plk. ltn. K.Abaravičius

Plk. ltn. Antanas Sidabras

Plk. Itn. Laurynas Statkevičius

Plk. ltn. Juozas Šlepetys

Plk. Vaclovas Žadeika

Plk. Mečys Stankaitis

Plk. Leonas Rajeckas

Plk. ltn. Romanas Butkevičius

Plk. ltn. Juozas Lavinskas

Plk. ltn. Pranas Bilevičius

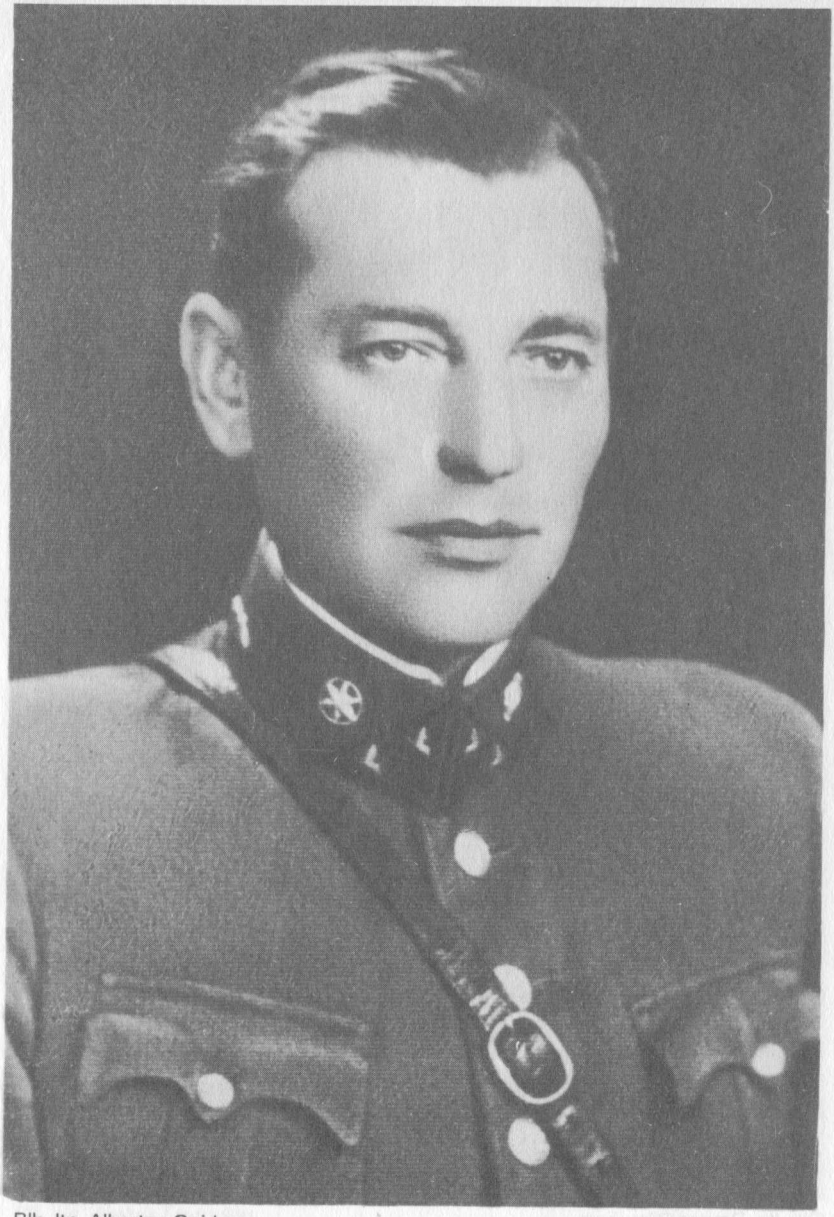

Plk. ltn. Albertas Gaidys

1941-1951 METAIS NORILSKO LAGERIUOSE MIRĘ AR KALĖJĘ LIETUVOS KARIUOMENĖS KARIŠKIAI

Sudarė Stasys Buzas

Brigados generolai

1. Barzda-Bradauskas Juozas, miręs Čiunoje, Irkutsko sritis
2. Gerulaitis Zenonas, miręs Taišete, Irkutsko sritis

Pulkininkai

1. Banys Jackus
2. Rajeckas Leonas
3. Sidabras Antanas
4. Stankaitis Mečys
5. Statkevičius Laurynas
6. Žadeika Vaclovas

Pulkininkai leitenantai

1. Bilevičius-Bilėnas Pranas
2. Bukevičius Romanas
3. Gaidys Albertas
4. Jančys Alfonsas
5. Kizlauskas Domininkas
6. Lavinskas Juozas
7. Raibikis Kostas
8. Šečkus Jurgis
9. Šlepetys Juozas
10. Vileniškis Alfonsas

6. 593

Majorai

1. Aleksiejūnas Alfonsas, miręs Petrozavodske
2. Baleišis Feliksas
3. Baltrūnas Petras
4. Sakalauskas Juozas
5. Sakalauskas-Sakalius Petras
6. Sauka Juozas, miręs Dudinkoje
7. Šakėnas Juozas
8. Škėma Algirdas
9. Šniras Vladas
10. Vaičius Vladas
11. Zavadskis Benediktas

Kapitonai

1. Adomaitis Pranas
2. Balandis Juozas
3. Čiplys Adolfas
4. Danilevičius-Daniliūnas Stasys
5. Draugelis Andrius
6. Frankas Jonas
7. Grabažis Antanas
8. Grigaliūnas Petras
9. Gromnickas Stasys
10. Jakutis Petras
11. Jaloveckas Alfonsas
12. Jocius Jonas
13. Jonaitis Juozas
14. Kauneckas Bronius
15. Kilius Juozas
16. Kondrotas Jonas
17. Kontrimas Leonardas
18. Kriaučiūnas Stasys
19. Kušlikis Stasys
20. Lastauskas Adomas
21. Lenkauskas Leonas

Majoras Juozas Sakalauskas

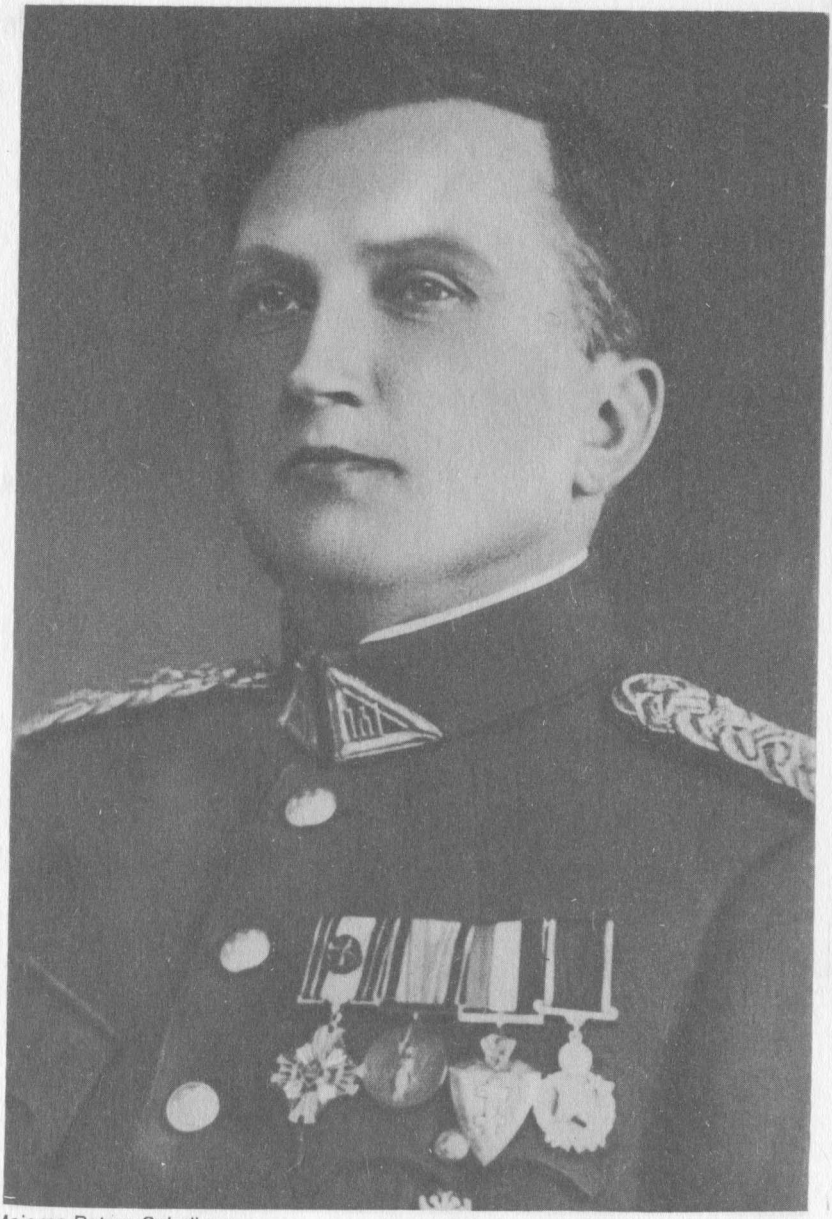

Majoras Petras Sakalius

Majoras Balys Steikūnas (kalėjo Lamoje)

Majoras Algirdas Škėma

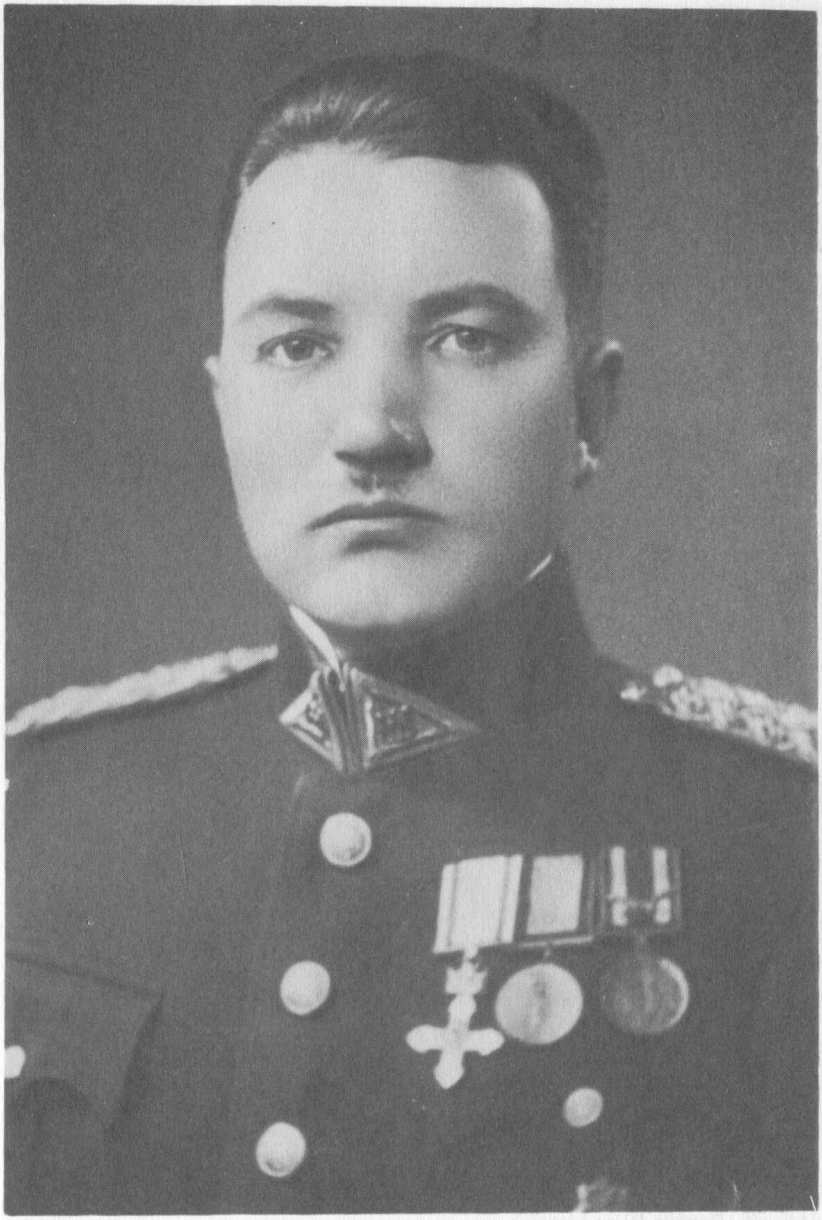

Majoras K.Raibikis

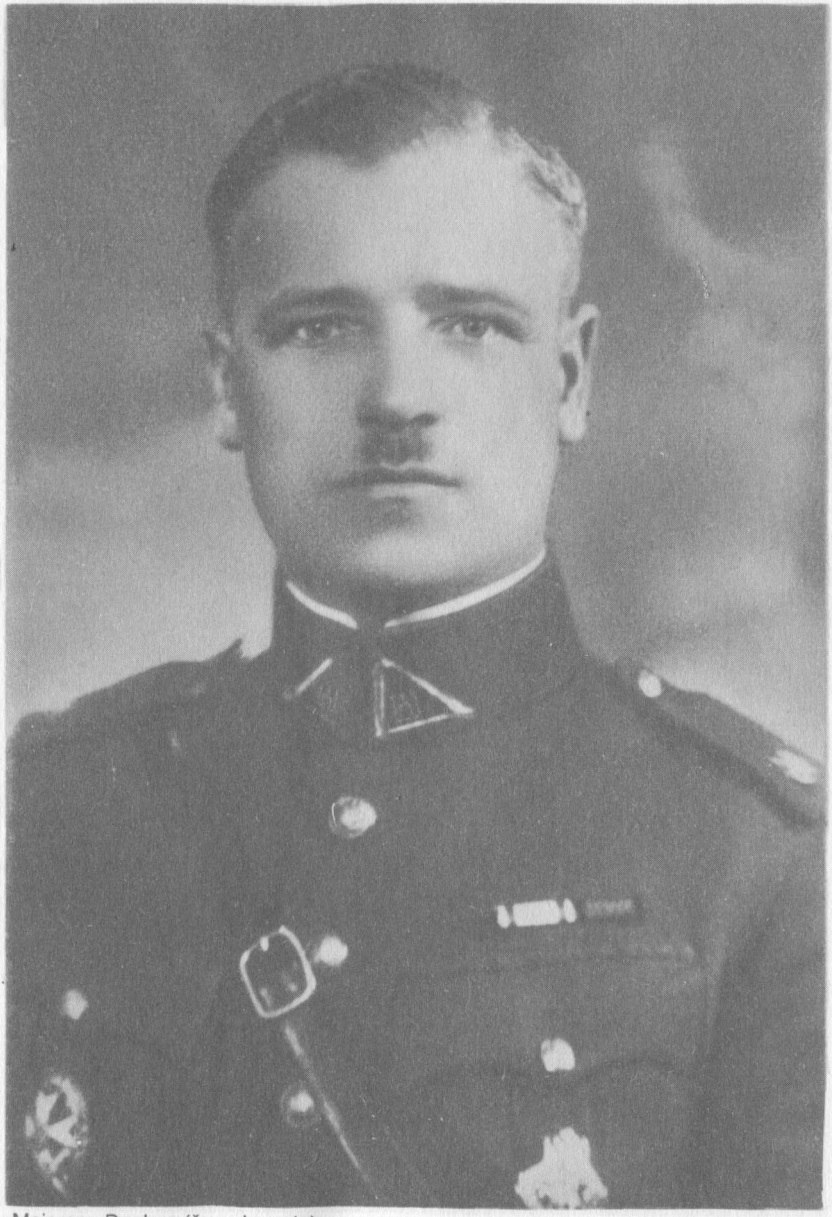

Majoras Dapkus (žuvo Lamoje)

Kapitonas Leonas Lenkauskas

Kapitonas Jonas Masandukas

Kapitonas Stasys Gromnickis

Kapitonas Stasys Daniliūnas-Danilevičius

Kapitonas Bronius Salikas

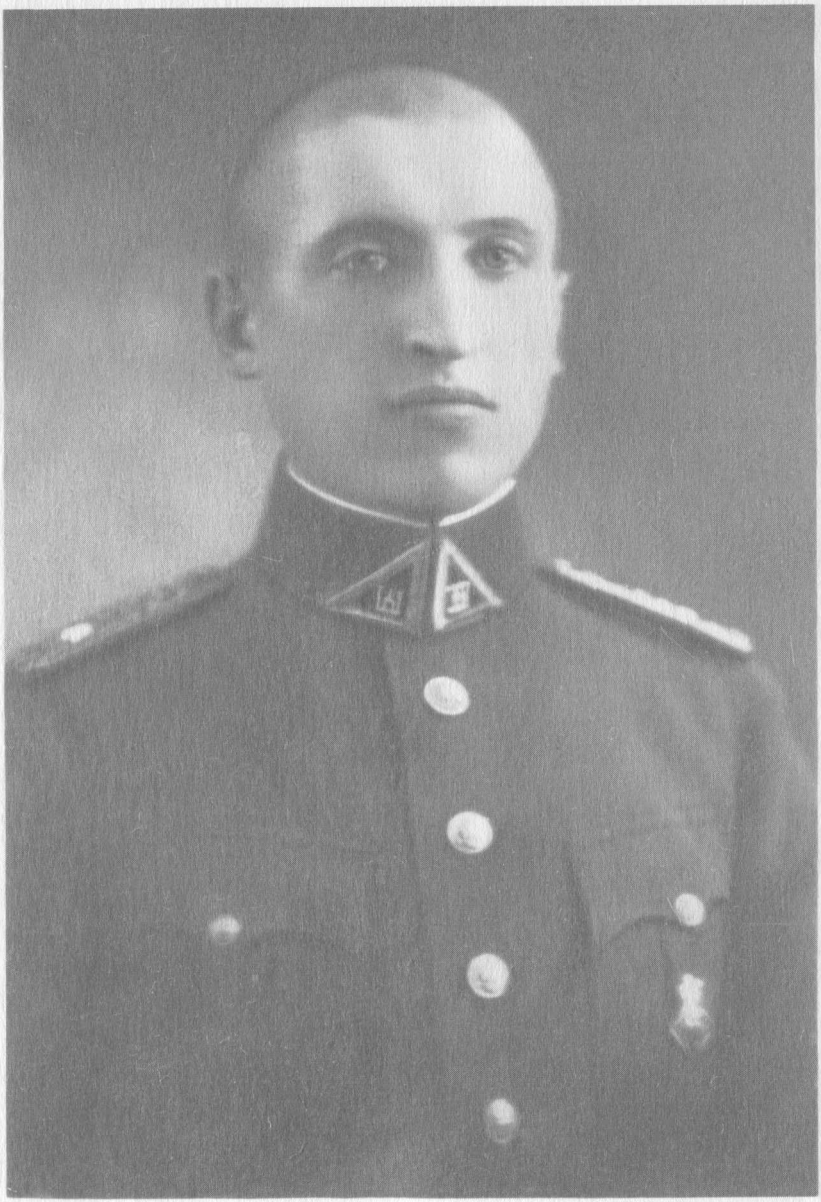

Kapitonas Liudas Vaičius

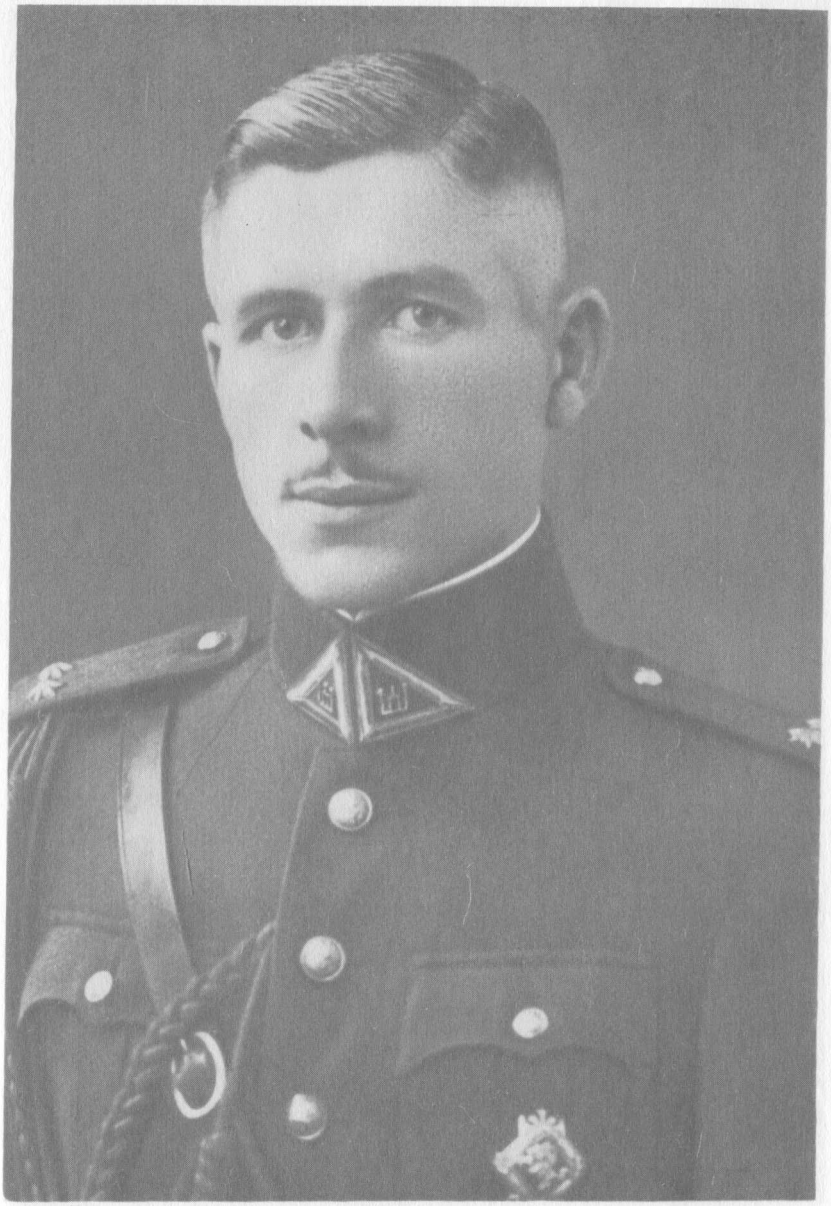

Kapitonas Juozas Tėvelis

Kaiptonas Leonardas Kontrimavičius-Kontrimas

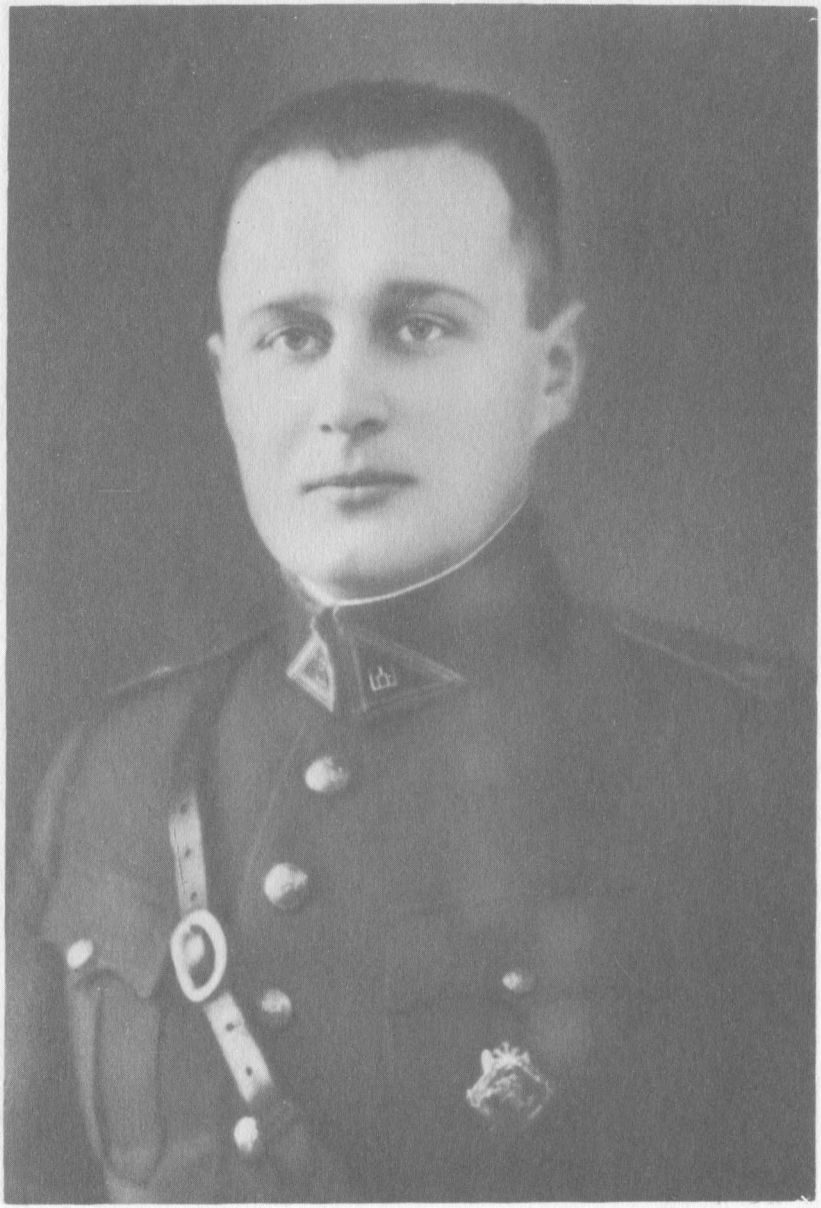

Kapitonas Petras Jakutis

Kapitonas Liudvikas Literskis

Kapitonas Antanas Tervydis

Kapitonas Stasys Kriaučiūnas

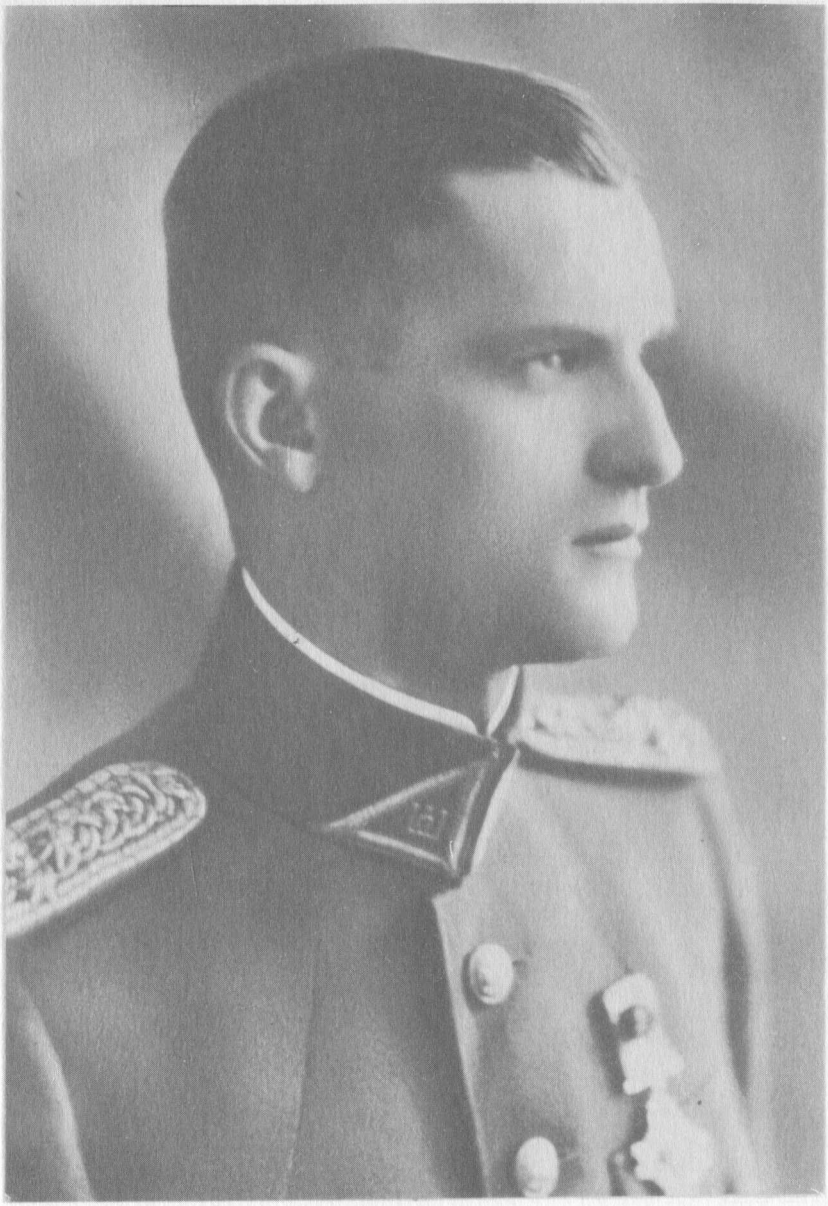

Kapitonas Vladas Sabeckis

Kapitonas Ignas Matutis

22. Limba Jeronimas
23. Literskis Liudvikas
24. Masandukas Jonas, miręs Dudinkoje
25. Matutis Ignas
26. Mažylis Jonas, miręs Dudinkoje
27. Morkūnas Ignas
28. Nacickas Stasys
29. Novoslauskas Jurgis
30. Petraitis Juozas
31. Plukas Vladas
32. Sabaliauskas-Sabaliūnas Petras
33. Sabeckis Vladas
34. Salikas Bronius
35. Soročkinas Anatolijus
36. Stankevičius Jonas
37. Staranavičius-Staronis Antanas
38. Tervydis Antanas
39. Tėvelis Juozas
40. Umiežius Liudas
41. Vaičius Liudas
42. Zablockis-Užbalis Petras
43. Zablockis-Užbalis Stasys

Leitenantai

1. Aleksiejūnas Kazys
2. Bakšys Stasys
3. Bortkevičius-Bartkus Jonas
4. Brundza Stasys
5. Bukšaitis Justinas
6. Bulovas Vladas
7. Čiaučionis Stasys
8. Čiaučionis Petras
9. Dedonis Stepas
10. Dūda Vladas
11. Gavėnas Vincas

Ltn. Martynas Grigonis

Ltn. Julius Ilgūnas

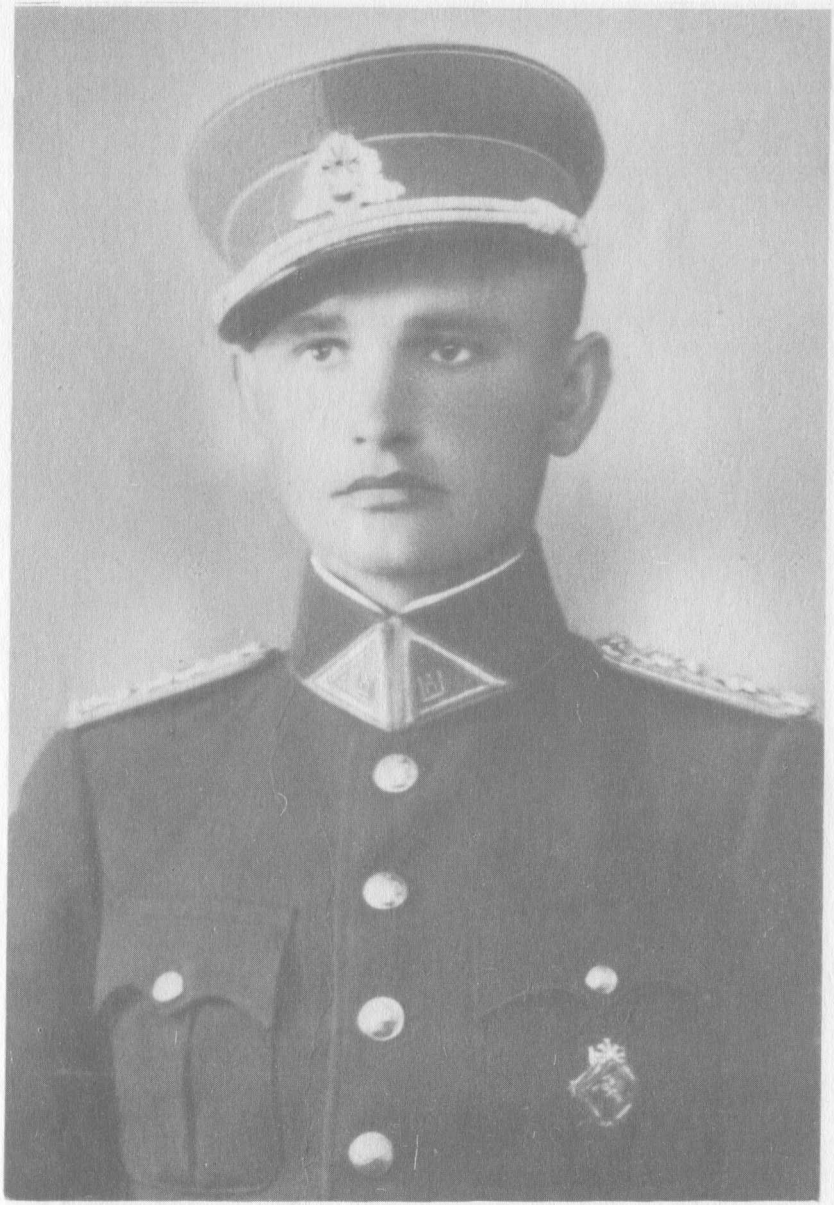

Ltn. Stasys Čiaučionis

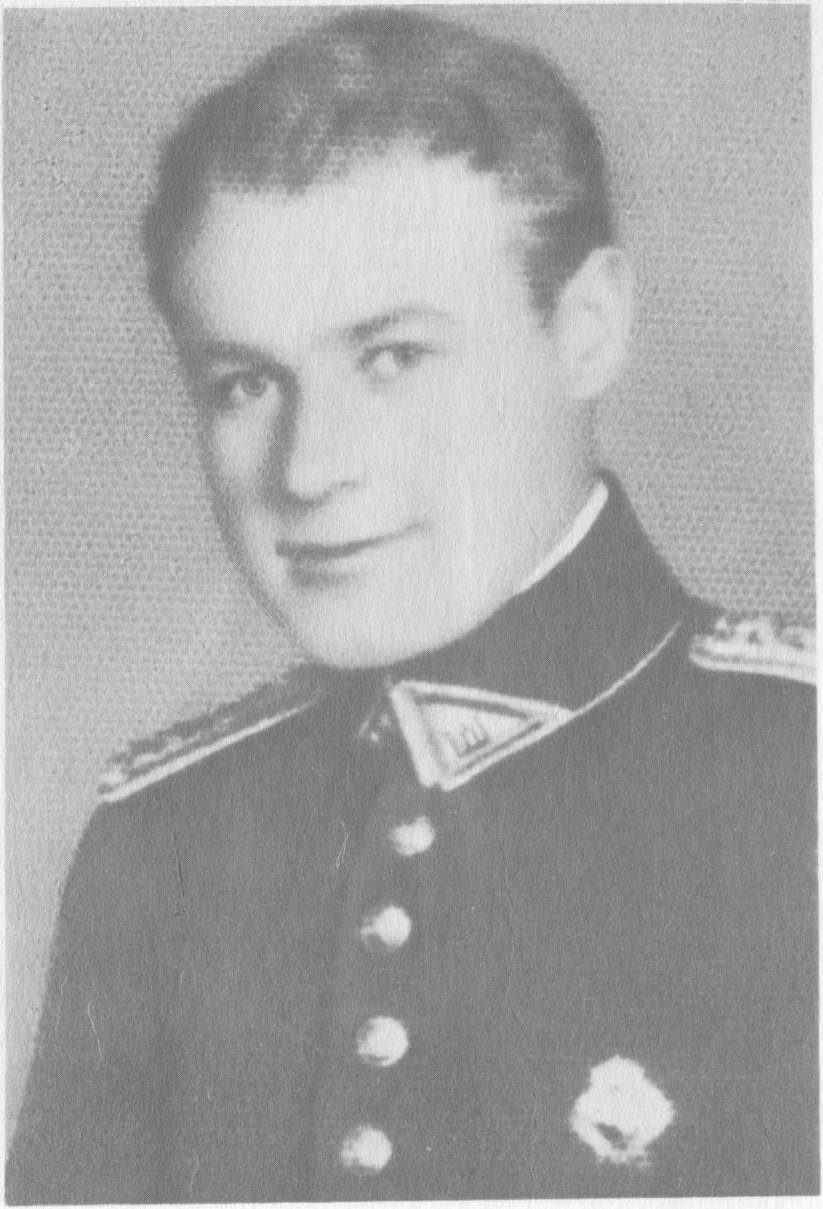

Ltn. Petras Čiaučionis

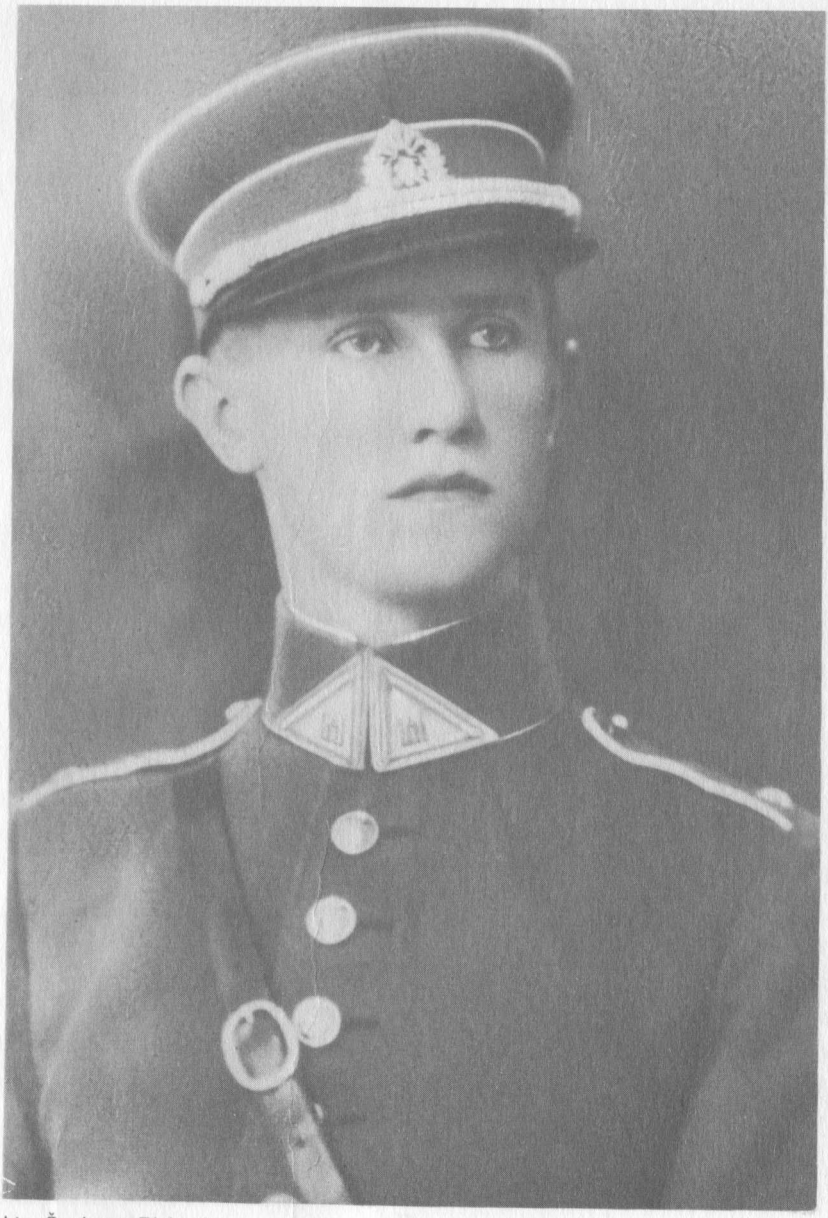

Ltn. Česlovas Rickevičius

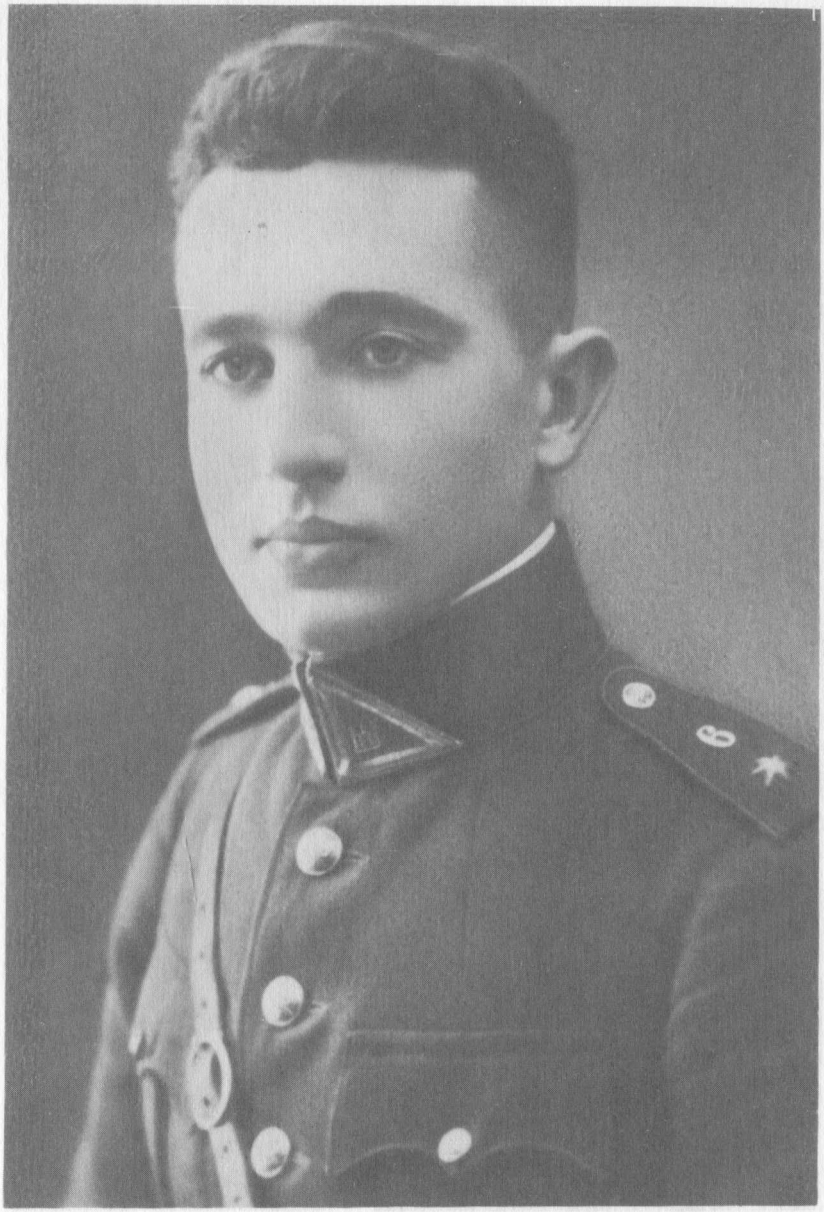

Ltn. Petras Vadopalas

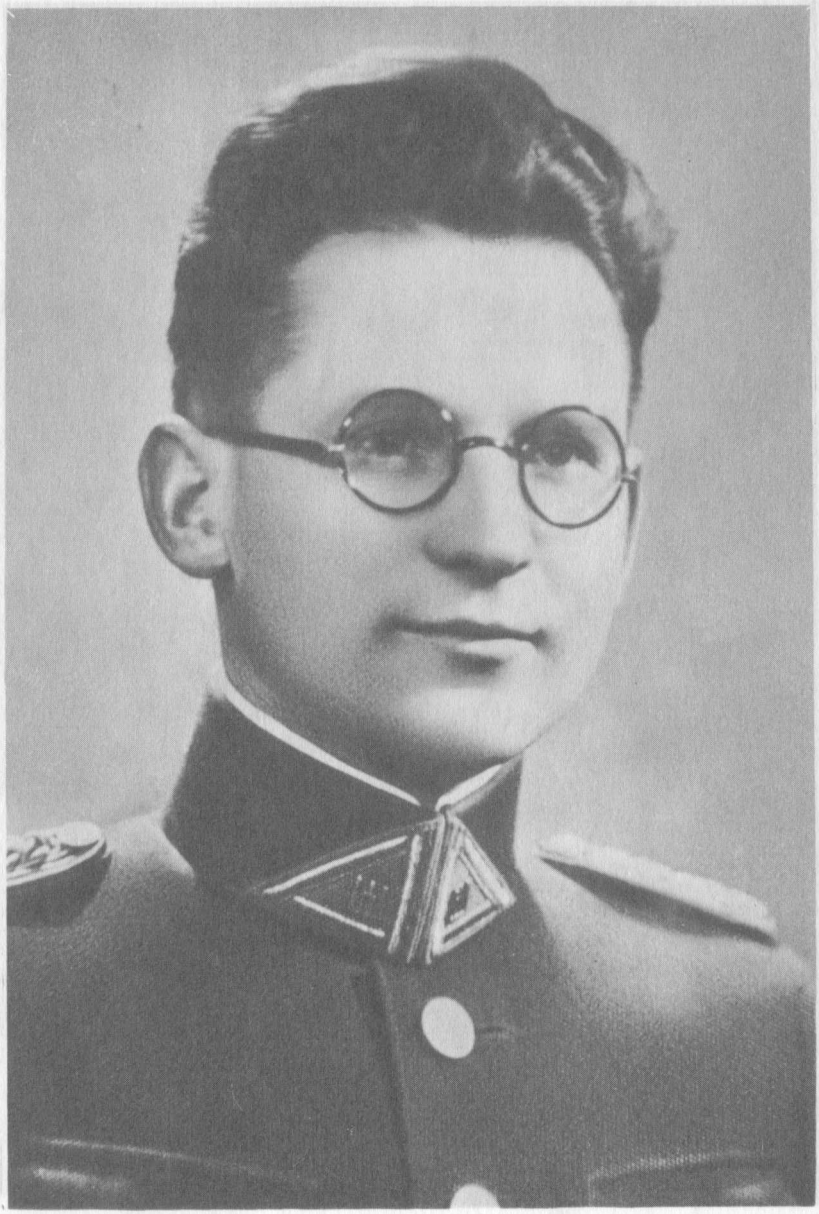

Ltn. Vincas Gavėnas

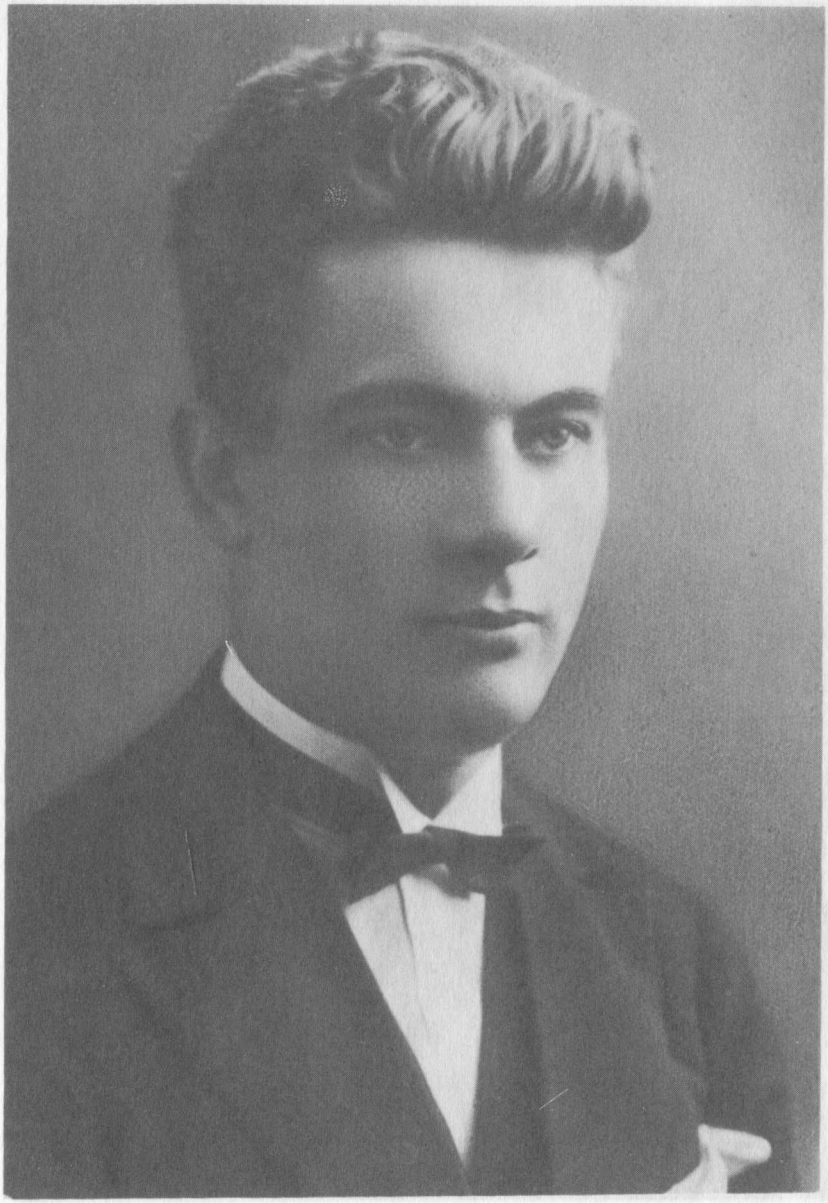

Ltn. J.Rastauskas

J.ltn. Vladas Pukys-Pukelevičius

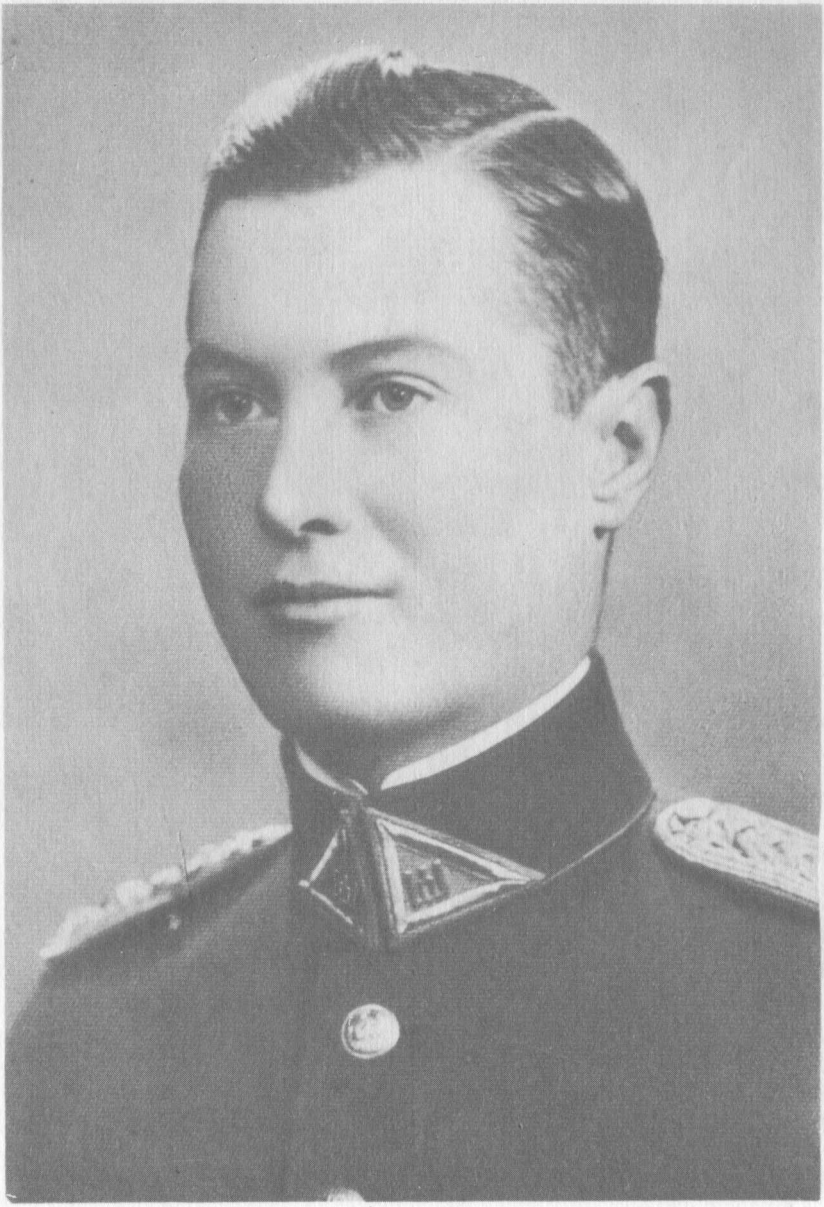

J.ltn. Valerijonas Bukšnys

Ltn. Jonas Katelė

Ltn. Juozas Miliukas

Ltn. Jonas Mankonis

J. ltn. Antanas Geležauskas-Geležius

Ltn. Antanas Petkūnas

Ltn. Kęstutis Kvedaras

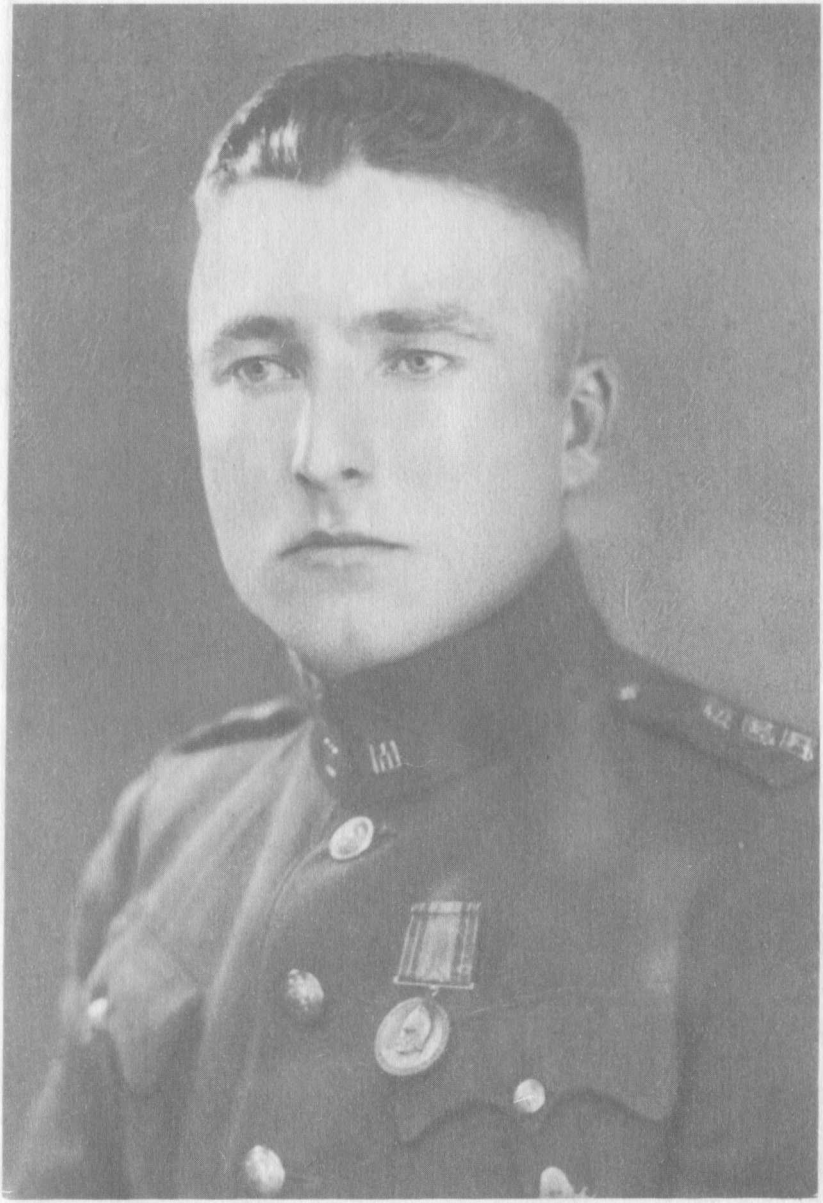

Psk. Antanas Vaitkus

12. Giedrikas Aloyzas
13. Grigonis Martynas
14. Gudeliauskas Vladas
15. Guobys Jonas
16. Ilgūnas Julius
17. Juodis Kazys
18. Janulevičius-Janulis Antanas, miręs Ačinske
19. Katelė Jonas
20. Kaunas Kęstutis-Leonas, miręs Maskvoje
21. Kronkaitis Vaclovas
22. Kvedaras Kęstutis
23. Laučys Petras
24. Levanas Juozas, miręs 1943m. etape į Krasnojarską
25. Levinas Jonas
26. Lukšas Ignas
27. Mankonis Jonas
28. Mergiūnas Romualdas
29. Mikelionis Kazys
30. Miliukas Juozas
31. Mundrys Juozas
32. Petkūnas Antanas
33. Remišauskas Vsevolodas
34. Rickevičius Česlovas, miręs 1943m. etape į Krasnojarską
35. Simokaitis Antanas
36. Skrinska Jurgis
37. Šperbelis Albinas
38. Urbutis Vincas
39. Vadopalas Petras
40. Vykintas Jonas
41. Žiauka Balys
42. Žikorius Romas

Jaunesnieji leitenantai

1. Ankudavičius Antanas
2. Bartašis Antanas

3. Bronišas Danielius
4. Bražinskas-Bražys Vladas
5. Bukšnys Valerijonas
6. Deveikis Antanas
7. Geležauskas-Geležius Antanas
8. Jarašiūnas Antanas
9. Jurgelionis Petras
10. Lelešius Jonas
11. Martišiūnas Stasys
12. Martusas Juozas
13. Pukelevičius-Pukys Vladas
14. Rastauskas Jurgis
15. Teišerskis-Teišeriūnas Česlovas
16. Vengrys Algirdas
17. Venclauskas Balys
18. Zemeliauskas Jonas

Viršilos ir puskarininkiai

1. Dambrauskas Kazys
2. Jaraminas Vincas
3. Kiesylius Izidorius
4. Nekrošius Mykolas
5. Stašys Tomas
6. Vaitkus Antanas
7. Zonys Juozas
8. Žilys Petras

Kareiviai ir civiliai tarnautojai

1. Bartkevičius Kazys
2. Gadonas Jonas
3. Gaubas Antanas
4. Jaciunskas Zigmas
5. Mikalavičius Stasys
6. Žilys Stasys

KARININKŲ MEMORIALAS NORILSKE
Žurnalo Laisvės Kovų Archyvas priedas

SL 176. 1996 04 30. 7,75 sp.l. Užsk. Nr. 593.
Leido Lietuvos Politinių kalinių ir tremtinių sąjunga.
Laisvės al. 39, 3000 Kaunas.
Spausdino spec. paskirties AB „Aušra“,
Vytauto pr. 23, 3000 Kaunas.
Sutartinė kaina.